

KHETI DUNIYAN, PATIALA

ਖੇਤੀ ਦੁਨੀਆਂ

ਭਾਰਤ ਦਾ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਖਬਾਰ

Rs.10/-

www.khetiduniyan.in

Postage Regd. No. PB/PTA/0338/2025-2027

Editor : Jagpreet Singh • RNI 42269/83 (PUNPUN00806) • Issue Dated 25-04-2026 • Vol.44 No.17 • M. 90410-14575 • Page 16 E-mail : khetiduniyan1983@gmail.com

ਕਣਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਹੈ। ਕਣਕ ਦੇ ਨਾੜ ਵਿੱਚ ਤਕਰੀਬਨ 25 ਤੋਂ 30 ਫ਼ੀਸਦੀ ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ ਅਤੇ ਫਾਸਫੋਰਸ, 35 ਤੋਂ 40 ਫ਼ੀਸਦੀ ਸਲਫਰ ਅਤੇ 70 ਤੋਂ 75 ਫ਼ੀਸਦੀ ਪੋਟਾਸ਼ਿਅਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਟਨ ਕਣਕ ਦੇ ਨਾੜ ਵਿੱਚ ਤਕਰੀਬਨ 4 ਤੋਂ 5 ਕਿਲੋ ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ, 2 ਤੋਂ 3 ਕਿਲੋ ਫਾਸਫੋਰਸ, ਅਤੇ 10 ਤੋਂ 12 ਕਿਲੋ ਪੋਟਾਸ਼ਿਅਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਖ ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਣਕ ਦੇ ਨਾੜ ਵਿੱਚ ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ, ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੂਖਮ ਤੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾੜ ਨੂੰ ਅਗਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਖੇਤ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਣਕ ਦੀ ਨਾੜ ਨੂੰ ਤੂੜੀ ਬਣਾ ਕੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਣਕ ਦੀ ਤੂੜੀ ਵਿੱਚ ਤਕਰੀਬਨ 38% ਸੈਲੂਲੋਸ, 20% ਲਿਗਨਿਨ, 20% ਜਾਈਲੋਸ ਅਤੇ ਕੁਝ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਅਰਬੀਨੋਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੈਲੂਲੋਸ ਦੀ ਵੱਧ ਮਾਤਰਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਐਥਨੋਲ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਣਕ ਦੀ ਤੂੜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਜ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪਲਾਈਬਰਡ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕੰਬਾਈਨ ਨਾਲ ਕਣਕ ਦੀ ਕਟਾਈ

ਕਣਕ ਦੀ ਨਾੜ ਨੂੰ ਅੱਗ ਨਾ ਲਗਾਓ ਇਸ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਾਹੋ

ਕਟਾਈ ਵਾਲੇ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਤਕਰੀਬਨ 90 ਫ਼ੀਸਦੀ ਰਕਬੇ 'ਤੇ ਸਟਰਾਅ ਕੰਬਾਈਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਕਣਕ ਦੀ ਤੂੜੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਟਰਾਅ ਕੰਬਾਈਨ ਦੁਆਰਾ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਬਚੀ ਨਾੜ ਵਿੱਚ 70 ਤੋਂ 80 ਫ਼ੀਸਦੀ ਨਾੜ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਤੂੜੀ ਬਣਾ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਤੂੜੀ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਬਚੀ ਨਾੜ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਜੈਵਿਕ ਮਾਦੇ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ, ਸਟਰਾਅ ਕੰਬਾਈਨ ਨਾਲ

ਨਾਲ ਬਚੀ ਹੋਈ ਨਾੜ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਦਿਓ। ਝੋਨੇ ਦੀ ਲੁਆਈ ਸਮੇਂ, ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਕੱਢ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਵੀ ਕਣਕ ਦਾ ਨਾੜ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਰਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕਣਕ ਦਾ ਨਾੜ ਪਾਣੀ ਉੱਪਰ ਤੈਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਣਕ ਦੀ ਨਾੜ ਨੂੰ ਖੇਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲਈ, ਖੇਤ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 4 ਤੋਂ 6 ਘੰਟੇ ਲਈ ਖਾਲੀ ਛੱਡ ਦਿਓ। ਉਸ

ਉਪਰੰਤ, ਕਣਕ ਦਾ ਨਾੜ ਖੇਤ ਦੇ ਇੱਕ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਤੰਗਲੀ ਨਾਲ ਖੇਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਕਣਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਫ਼ਸਲ, ਜਿਸ ਪਿੱਛੋਂ ਝੋਨਾ ਬੀਜਣਾ ਹੋਵੇ, ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਾ ਦਿਓ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ 20 ਕਿਲੋ ਢੇਚੇ ਦਾ ਬੀਜ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ 8 ਘੰਟੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਭਿੱਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ 20

ਕਿਲੋ ਸਣ ਦਾ ਬੀਜ ਜਾਂ 12 ਕਿਲੋ ਰਵਾਂਗ ਦਾ ਬੀਜ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਬੀਜ ਦਿਓ (ਜੇਕਰ ਬੀਜ ਮੋਟਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ 20 ਕਿਲੋ ਬੀਜ ਵਰਤੋ)। ਘੱਟ ਫਾਸਫੋਰਸ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰੀ ਖਾਦ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ 75 ਕਿਲੋ ਸੁਪਰਫਾਸਫੇਟ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਪਾਓ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਬੀਜੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਝੋਨੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਫਾਸਫੋਰਸ ਵਾਲੀ ਖਾਦ ਪਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਲਾਉਣ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹਰੀ ਖਾਦ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਦੱਬ ਦਿਓ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 6-8 ਹਫ਼ਤੇ ਦੀ ਹਰੀ ਖਾਦ ਦੱਬਣ ਨਾਲ 25 ਕਿਲੋ ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ ਤੱਤ (55 ਕਿਲੋ ਯੂਰੀਆ) ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਬੱਚਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰੀ ਖਾਦ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਦੱਬਣ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਇੱਕ 'ਬਾਇਓਮਾਸ ਇਨਕੋਰਪੋਰੇਟਰ' ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਰਸ਼ਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਫਾਰਮ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਪਾਵਰ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਵਿਭਾਗ, ਪੀ. ਏ. ਯੂ., ਲੁਧਿਆਣਾ (ਫੋ. 94171-22896)

ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਪਈ ਕਣਕ ਦੀ ਨਾੜ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਰੀਕ ਕਰਕੇ ਤੂੜੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਟ੍ਰੈਕਟਰ ਚਲਿਤ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ 'ਸਟਰਾਅ ਕੰਬਾਈਨ' ਜਾਂ 'ਸਟਰਾਅ ਰੀਪਰ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕੰਬਾਈਨ ਨਾਲ

ਕਣਕ ਦੇ ਨਾੜ ਦੀ ਤੂੜੀ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਬਚੇ ਹੋਏ ਨਾੜ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਵਾਹ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗਲਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਟਰਾਅ ਕੰਬਾਈਨ ਦੇ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੇਤ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਗਾਓ ਅਤੇ ਸਹੀ ਵੱਤਰ ਆਉਣ 'ਤੇ ਤਵੀਆਂ ਅਤੇ ਕਲਟੀਵੇਟਰ

ਨਵੇਂ ਯੁੱਗ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਸੰਦ

ਕੇ ਐਸ ਗਰੁੱਪ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ

ਲੇਜ਼ਰ ਲੈਂਡ ਲੈਵਲਰ

ਮੈਨੂਫੈਕਚਰਰ : **ਕੇ. ਐਸ. ਪਾਵਰਟੈਕ ਪ੍ਰਾ.ਲਿਮ.**
ਰਾਏਕੋਟ ਰੋਡ, ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਗਰੂਰ (ਪੰਜਾਬ)
ਮੋ. 92170-70755, 92160-15055

ਕਹਿਣ ਸਿਆਣੇ ਬਰਕਤ ਹੁੰਦੀ,
ਨੇਕ ਕਮਾਈ ਦੀ,
ਜਿਹੜੀ ਧਰਤੁ ਦਾ ਖਾਈਏ,
ਉਹਨੂੰ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਲਾਈਦੀ।

ਕਣਕ ਦੇ ਨਾੜ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ

- ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਘੱਟਦੀ ਹੈ।
- ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਕੀੜੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
- ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਛਿੜਕਾਅ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਹਿਰਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਪਲੀਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਫੈਲਦਾ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਧੂੰਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਫੇਫੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੰਭੀਰ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਰਵਾਇਤੀ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਦਾਲਾਂ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ, ਨਕਦੀ ਫ਼ਸਲਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਗੰਨਾ, ਕਪਾਹ), ਖੁੰਬਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ, ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਕਰਨਾ, ਸ਼ਹਿਦ ਦੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ ਪਾਲਣਾ, ਗੰਡੋਇਆਂ ਦੀ ਖਾਦ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਸੀਜ਼ਨਲ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਗਮਲੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਸਜਾਵਟੀ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਨਰਸਰੀ, ਫਲਦਾਰ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਨਰਸਰੀ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪਨੀਰੀਆਂ ਦੀ ਨਰਸਰੀ, ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਕੀੜੇ ਪਾਲਣਾ, ਮੈਡੀਸਨਲ ਪੌਦੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨੇ, ਆਰਗੈਨਿਕ ਖੇਤੀ, ਗੁੜ ਬਣਾਉਣਾ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਲੈਂਡ ਸਕੇਪਿੰਗ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ/ਬਾਗਬਾਨੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਵਧੀਆ ਸਾਧਨ

ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ/ਬਾਗਬਾਨੀ ਵਿਭਾਗ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਕਿਸਾਨ ਉਕਤ ਵਿਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਰਵਾਇਤੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਿਆ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਰਵਾਇਤੀ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਦਾਲਾਂ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਫੁੱਲਾਂ

1. ਬੀ. ਐਸ. ਸੀ. ਖੇਤੀਬਾੜੀ (ਆਨਰਜ਼) ਅਤੇ ਐਮ. ਐਸ. ਸੀ. ਖੇਤੀਬਾੜੀ

2. ਬੀ. ਐਸ. ਸੀ. ਬਾਗਬਾਨੀ (ਆਨਰਜ਼) ਅਤੇ ਐਮ. ਐਸ. ਸੀ. ਬਾਗਬਾਨੀ

ਉਕਤ ਗਰੈਜੂਏਟ ਅਤੇ ਪੋਸਟ ਗਰੈਜੂਏਟ ਦੀਆਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ/ਬਾਗਬਾਨੀ ਵਿਕਾਸ ਅਫ਼ਸਰ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ/ਬਾਗਬਾਨੀ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਭੂਮੀ ਰੱਖਿਆ ਅਫ਼ਸਰ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਕਾਸ ਅਫ਼ਸਰ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਵਿਭਾਗ, ਜੇ. ਈ./ਐਸ. ਡੀ. ਓ. ਬਾਗਬਾਨੀ ਪੀ. ਡਬਲਊ. ਡੀ. ਵਿਭਾਗ, ਜੇ. ਈ./ਐਸ. ਡੀ. ਓ.

ਡਾ: ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਮਾਨ,
ਸਾਬਕਾ ਡਿਪਟੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ
ਬਾਗਬਾਨੀ ਪਟਿਆਲਾ
ਮੋ: 75080-18903

ਡੀ. ਓ. ਯੂਨੀਅਨ ਟੈਰੀਟਰੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮਾਸਟਰ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸਹਾਇਕ/ਫੀਲਡ ਅਫਸਰ ਬੈਂਕ, ਸੈਕਸ਼ਨ ਅਫਸਰ ਬਾਗਬਾਨੀ ਦਿੱਲੀ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਅਥਾਰਟੀ, ਸੈਕਸ਼ਨ ਅਫਸਰ ਬਾਗਬਾਨੀ ਸੀ. ਪੀ. ਡਬਲਊ. ਡੀ. ਦਿੱਲੀ, ਐਚ. ਡੀ. ਓ./ਡਿਪਟੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਾਗਬਾਨੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬਾਗਬਾਨੀ ਬੋਰਡ, ਸਾਰੀਆਂ ਕੋਲੋਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਬੀਜਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਕਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੰਡੀਅਨ ਫੋਰੈਸਟ ਸਰਵਿਸ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਗਰੈਜੂਏਟ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪੇਪਰ ਦੇ ਕੇ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

10+2 ਨਾਨ-ਮੈਡੀਕਲ/ਮੈਡੀਕਲ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਕਤ ਬੀ. ਐਸ. ਸੀ. ਖੇਤੀਬਾੜੀ (ਆਨਰਜ਼) ਦੀ ਡਿਗਰੀ 6 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ 6 ਸਾਲਾ ਕੋਰਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾ ਮੈਟਰਿਕ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ।

3. ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ 2 ਸਾਲਾ ਕੋਰਸ : ਇਸ ਦੀ ਯੋਗਤਾ 10+2 ਨਾਨ-ਮੈਡੀਕਲ/ਮੈਡੀਕਲ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਰਸ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸਬ-ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਵੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

4. ਬਾਗਬਾਨੀ ਸੁਪਰਵਾਈਜ਼ਰ ਦਾ 1 ਸਾਲਾ ਕੋਰਸ : ਇਸ ਦੀ ਯੋਗਤਾ 10+2 ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਟਰੀਮ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਰਸ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਬਾਗਬਾਨੀ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪੀ. ਡਬਲਊ. ਡੀ. ਵਿਭਾਗ, ਮਿਊਂਸਪਲ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ, ਪੂਡਾ/ਗਮਾਡਾ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਪਰਵਾਈਜ਼ਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਵੀ ਬਾਗਬਾਨੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

5. ਵਲੋਰੀਕਲਚਰ ਐਂਡ ਲੈਂਡਸਕੇਪਿੰਗ ਵਿੱਚ 1 ਸਾਲਾ ਕੋਰਸ : ਇਸ ਕੋਰਸ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵੀ 10+2 ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਟਰੀਮ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਰਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਨਰਸਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

6. ਔਰਨਾਮੈਂਟਲ ਨਰਸਰੀ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਦਾ ਕੋਰਸ : ਇਹ ਕੋਰਸ 6 ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਯੋਗਤਾ 10ਵੀਂ ਪਾਸ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਰਸ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਨਰਸਰੀ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵੱਡੀ ਨਰਸਰੀ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਕਿਸਾਨ ਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਕਤ ਦਰਸਾਏ ਡਿਪਲੋਮਾ / ਡਿਗਰੀ ਕੋਰਸ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਵੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ/ਬਾਗਬਾਨੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਆਪਣਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਸਕੋਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ / ਬਾਗਬਾਨੀ ਵਿਭਾਗ ਤੋਂ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੱਦਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਦੀ ਖੇਤੀ, ਨਕਦੀ ਫ਼ਸਲਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਗੰਨਾ, ਕਪਾਹ), ਖੁੰਬਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ, ਫਲ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਕਰਨਾ, ਸ਼ਹਿਦ ਦੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ ਪਾਲਣਾ, ਗੰਡੋਇਆਂ ਦੀ ਖਾਦ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਸੀਜ਼ਨਲ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਗਮਲੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਸਜਾਵਟੀ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਨਰਸਰੀ, ਫਲਦਾਰ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ ਨਰਸਰੀ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪਨੀਰੀਆਂ ਦੀ ਨਰਸਰੀ, ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਕੀੜੇ ਪਾਲਣਾ, ਮੈਡੀਸਨਲ ਪੌਦੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨੇ, ਆਰਗੈਨਿਕ ਖੇਤੀ, ਗੁੜ ਬਣਾਉਣਾ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਲੈਂਡ ਸਕੇਪਿੰਗ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਉਕਤ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਤਕਨੀਕੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਅਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਤਕਨੀਕੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵੱਲੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤੀਬਾੜੀ/ਬਾਗਬਾਨੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਰਸ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਖਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇਲੈਕਟਰੋਨਿਕ ਮੀਡੀਏ ਦੇ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਜਾਗਰੂਕ ਹਨ, ਪਰ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ/ ਬਾਗਬਾਨੀ ਸੰਬੰਧੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕੋਰਸ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ :-

ਬਾਗਬਾਨੀ ਪੂਡਾ/ਗਮਾਡਾ, ਜੇ. ਈ./ਐਸ. ਡੀ. ਓ. ਬਾਗਬਾਨੀ ਮਿਊਂਸਪਲ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ, ਜੇ. ਈ./ਐਸ. ਡੀ. ਓ. ਬਾਗਬਾਨੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਐਸ. ਡੀ. ਓ. ਬਾਗਬਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਵੇਅਰ ਹਾਊਸਿੰਗ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ, ਤਕਨੀਕੀ ਸਹਾਇਕ ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਵੇਅਰਹਾਊਸਿੰਗ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਐਫ. ਸੀ. ਆਈ., ਮਾਰਕਫੈਡ, ਇਫਕੋ,

ਕਰਿਭਕੋ, ਮਾਰਕੀਟ ਕਮੇਟੀ ਸੈਕਟਰੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੰਡੀ ਅਫ਼ਸਰ, ਜੇ. ਈ./ਐਸ. ਡੀ. ਓ. ਬਾਗਬਾਨੀ ਪੀ. ਜੀ. ਆਈ., ਜੇ. ਈ./ਐਸ.

ਬੀ. ਐਸ. ਸੀ. ਖੇਤੀਬਾੜੀ (ਆਨਰਜ਼) / ਬੀ. ਐਸ. ਸੀ. (ਬਾਗਬਾਨੀ) 4 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ

ਸੋ ਐਂਤ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਖੇਤੀਬਾੜੀ / ਬਾਗਬਾਨੀ ਵਿਭਾਗ ਅਤੇ ਪੀ. ਏ. ਯੂ., ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਮਾਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਟੈਕਨੋਕਰੇਟਾਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਕਿੱਤੇ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਤੁਰੰਤ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਪੀ. ਏ. ਯੂ., ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਸੰਪਰਕ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵੱਲੋਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ/ਬਾਗਬਾਨੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਕੋਰਸਾਂ ਲਈ ਅਪਲਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਆਖਰੀ ਮਿਤੀ 8 ਮਈ, 2026 ਹੈ।

ਕਣਕ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਫ਼ਸਲ ਅੱਗ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਆਪਣਾ ਕਰਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਉਤਾਰ ਸਕਦਾ। ਜੇਕਰ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਕਣਕ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋਹਰੀ ਮਾਰ ਝੱਲਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਕਣਕ ਦੇ ਨਾੜ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਅਤੇ ਅਗੇਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ

ਬ੍ਰਿਸ ਭਾਨ ਬੁਜਰਕ, ਕਾਹਨਗੜ੍ਹ ਰੋਡ, ਪਾਤੜਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਟਿਆਲਾ (ਮੋ. 98761-01698)

ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਾਰਨ ਸਾਲ 2026 ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਦਾ ਝਾੜ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਰਚ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਰਮੀ ਪੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਹਾੜੀ ਦੇ ਸੀਜ਼ਨ ਮੌਕੇ ਕਣਕ ਦੇ ਲਾਂਗੇ, ਨੀਰੇ ਤੇ ਕਣਕ ਦੇ ਬਚੇ ਹੋਏ ਨਾੜ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਕਸਰ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੋ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੀ ਕਣਕ ਜਾਂ ਨਾੜ ਨੂੰ ਅੱਗ ਨਾ ਲੱਗ ਸਕੇ। ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ

ਬਿਆਨਬਾਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਕੇ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਦਾ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕੋਝਾ ਮਜ਼ਾਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਸੋਨੇ ਵਰਗੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਹੋਏ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ 'ਤੇ ਲੂਣ ਵੀ ਭੁੱਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਬਿਜਲੀ ਬੋਰਡ ਦੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਨੁੱਖੀ ਗਲਤੀ ਕਾਰਨ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੀ ਕਣਕ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 30 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਦਾ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਣਕ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕਣਕ ਦੇ ਸੀਜ਼ਨ ਦੌਰਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਬ-ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉ ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਜੇਕਰ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉ ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ

ਸਬ-ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ 50 ਫ਼ੀਸਦੀ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਚੱਲਣ ਕਰਕੇ ਅੱਗ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਫੈਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣਾ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਬਿਜਲੀ ਬੋਰਡ ਵਲੋਂ ਛੱਡੇ ਜਾਂਦੇ ਢਿੱਲੇ ਜੋੜ, ਤਾਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਹਾੜੀ ਦੇ ਸੀਜ਼ਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਣਕ ਦੇ ਨਾੜ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨ ਲਈ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਭਾਗ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਾਲੇ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਅੱਗ ਬੁਝਾਉ ਗੱਡੀਆਂ ਹਾੜੀ ਦੇ ਸੀਜ਼ਨ ਮੌਕੇ ਸਬ-ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿੰਨੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉ ਗੱਡੀ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅੱਗ ਕਾਬੂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਕਣਕ ਦੇ ਸੀਜ਼ਨ ਦੌਰਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਣਕ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੌਖਿਆਂ ਹੀ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਣਕ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਪਿੱਛੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਢਿੱਲੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤਾਰਾਂ ਦੇ ਜੋੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚੀਗਿਆੜੇ ਨਿਕਲਣੇ, ਤੂੜੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਰੀਪਰ-ਟਰੈਕਟਰ, ਕੰਬਾਈਨਾਂ ਆਦਿ ਵਿੱਚੋਂ ਚੀਗਿਆੜੇ ਬਾਹਰ ਆਉਣੇ, ਬੀੜੀ/ਸਿਗਰੇਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕਣਕ ਦੇ ਨਾੜ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਣਕ ਦੀ ਕਟਾਈ ਕਰਨ ਅਤੇ ਤੂੜੀ ਬਣਾਉਣ ਸਮੇਂ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਚੀਗਿਆੜੀਆਂ ਵੱਲ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਅਨਾਜ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਸਮੇਂ ਹੀ ਜਾਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਵਾਲੇ ਇਸ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਕੋਈ ਅਗੇਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਸਿਰਫ਼

ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਫ਼ਸਲ ਅੱਗ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਆਪਣਾ ਕਰਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਉਤਾਰ ਸਕਦਾ। ਜੇਕਰ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਕਣਕ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋਹਰੀ ਮਾਰ ਝੱਲਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਕਣਕ ਅੱਗ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਕਣਕ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਹਾੜੀ ਦੇ ਸੀਜ਼ਨ ਦੌਰਾਨ ਕਣਕ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅੱਗਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਅੱਗ ਬੁਝਾਉ ਗੱਡੀਆਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ,

No. 1
RURAL WEEKLY

Now Think Before Advertising
KHETI DUNIYAN RETAINS LEADERSHIP
IN
READERSHIP

KHETI DUNIYAN
VOICE OF THE FARMERS

KD COMPLEX, GAUSHALA ROAD, NEAR SHER-E-PUNJAB MARKET, PATIALA-147001 (PB.) INDIA
Mob. 90410-14575
khetiduniyan1983@gmail.com

ਖੇਤੀ ਦੁਨੀਆਂ

ਪੰਜਾਬੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸਪਤਾਹਿਕ

KHETI DUNIYAN

An Exclusive Agricultural Weekly

ਰਜਿਸਟਰਡ ਆਫਿਸ :

9-ਏ, ਅਜੀਤ ਨਗਰ,
ਪਟਿਆਲਾ

ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਆਫਿਸ :

ਕੇ.ਡੀ. ਕੰਪਲੈਕਸ, ਗੁਰੂਸ਼ਾਲਾ ਰੋਡ,
ਨੇੜੇ ਸ਼ੇਰ-ਏ-ਪੰਜਾਬ ਮਾਰਕੀਟ,
ਪਟਿਆਲਾ-147001
ਮੋ.90410-14575

ਈ-ਮੇਲ : khetiduniyan1983@gmail.com

www.khetiduniyan.in

ਸਾਲ 44 ਅੰਕ 17
ਮਿਤੀ 25-04-2026

ਐਡੀਟਰ

ਜਗਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ

ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਦਫਤਰ

ਪਟਿਆਲਾ
ਫੋਨ : 0175-2214575

ਮੁੰਬਈ
ਦਿੱਲੀ
ਲੁਧਿਆਣਾ
ਬਠਿੰਡਾ

ਸੰਪਾਦਕੀ ਬੋਰਡ

ਡਾ. ਡੀ.ਡੀ. ਨਾਰੰਗ
ਡਾ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਡਾ. ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਮਾਨ
ਡਾ. ਅਮਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ
ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਝੱਤਰਾ
ਡਾ. ਵਰਿੰਦਰ ਲਾਠਰ

ਕੰਪੋਜ਼ਿੰਗ

ਏਕਤਾ ਕੰਪਿਊਟਰਜ਼, ਪਟਿਆਲਾ

ਨੋਟ

- ★ ਖੇਤੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਛਪਣ ਵਾਲੇ ਲੇਖਾਂ, ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਦਾਰਾ ਖੇਤੀ ਦੁਨੀਆਂ ਕਿਸੇ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- ★ ਸਿਵਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਭਾਵੇਂ ਮਾਹਿਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿਵਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਮਾਹਿਰ ਦੀ ਰਾਏ ਜ਼ਰੂਰ ਲਵੋ।
- ★ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਨਿਪਟਾਰਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।

Editor : JAGPREET SINGH,

Printer, Publisher and Owner of Weekly
'KHETI DUNIYAN' Printed at Drishti Printers,
484, Nagra Street, Natan Wali Galli, Backside Dashmesh Market,
Near Sher-e-Punjab Market, Patiala-147001 (Pb.)
and published from Kheti Duniyan, House No. 9-A, Ajit Nagar,
Patiala-147001 (Pb.). E-mail : khetiduniyan1983@gmail.com
RNI No.PUNPUN00806

ਕਿਸਾਨਾਂ-ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਤੇ ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦਾ ਅਸਰ

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸਿਰਫ ਅਨਾਜ ਉਗਾਉਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਅਤੇ ਝੋਨਾ ਬੀਜ ਕੇ ਆਸ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਲਈ ਇਸ ਖੇਤੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬੇਮੌਸਮੀ ਮੀਂਹ, ਗੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਅਸਥਿਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਸਾਲ 2023 ਵਿੱਚ ਮਾਰਚ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰੈਲ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਪਏ ਬੇਮੌਸਮੀ ਮੀਂਹ ਅਤੇ ਗੜ੍ਹਿਆਂ ਨੇ ਕਣਕ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਲਗਪਗ 20 ਤੋਂ 30 ਫ਼ੀਸਦੀ ਤੱਕ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੁਲਾਈ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੜ੍ਹਾਂ ਨੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਲੱਖਾਂ ਏਕੜ ਰਕਬਾ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਆਰਥਿਕ ਨੁਕਸਾਨ ਝੱਲਣਾ ਪਿਆ। 2024 ਅਤੇ 2025 ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੌਸਮੀ ਅਸਥਿਰਤਾ ਜਾਰੀ ਰਹੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੈਦਾਵਾਰ 'ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੌਸਮੀ ਬਦਲਾਅ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਆਲਾਮੀ ਤਪਸ਼ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਦੇ ਤਾਪਮਾਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮੌਸਮ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਬਦਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਦੇ ਬੇਮੌਸਮੀ ਮੀਂਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਲੰਮਾ ਸੁੱਕਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਅਚਾਨਕ ਹੜ੍ਹ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਖੇਤੀ ਲਈ ਵੱਡੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਖੇਤੀ ਬਹੁਤ ਹੱਕ ਤੱਕ ਮੌਸਮ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਵਧਦੇ ਖਰਚਿਆਂ ਨੇ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗੰਭੀਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਏਕੜ ਕਣਕ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਉਗਾਉਣ ਲਈ ਲਗਪਗ 18,000 ਤੋਂ 25,000 ਰੁਪਏ ਤੱਕ ਖਰਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਦਕਿ ਝੋਨੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ 'ਤੇ ਇਹ ਖਰਚਾ 25,000 ਤੋਂ 30,000 ਰੁਪਏ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਤੀ ਅੱਜ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਕਸੌਟੀ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ, ਵਧਦੇ ਖਰਚੇ ਤੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਜੇ ਸਰਕਾਰ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਫ਼ਸਲੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਮੌਕੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਗਰੂਪ ਕੌਰ, ਮੋ. 70095-29882

ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸਾਨ ਜ਼ਮੀਨ ਠੇਕੇ 'ਤੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਖਰਚਾ ਕਾਫ਼ੀ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਝ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਏਕੜ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਠੇਕਾ 60,000 ਤੋਂ 1,00,000

ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਆਮਦਨ ਵਧੇਗੀ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਸੁਧਰੇਗੀ ਅਤੇ ਮੌਸਮੀ ਜੋਖਮ ਘਟੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਫ਼ਸਲ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਆਰਥਿਕ

ਰੁਪਏ ਤੱਕ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਲ ਖਰਚਾ, ਕਣਕ ਲਈ ਲਗਪਗ 70,000 ਤੋਂ 1 ਲੱਖ ਅਤੇ ਝੋਨੇ ਲਈ 85,000 ਤੋਂ 1.1 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਘੱਟ-ਘੱਟ ਸਮਰੱਥਨ ਮੁੱਲ (ਐਮ ਐਸ ਪੀ) ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਲ 2023-24 ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਦੀ ਐਮ ਐਸ ਪੀ ਲਗਭਗ 2,125 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਇੰਟਲ

ਘਾਟਾ ਝੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਣਕ ਵਿੱਚ 25 ਤੋਂ 50 ਫ਼ੀਸਦੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ 'ਤੇ ਲਗਪਗ 15,000 ਤੋਂ 30,000 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਪੂਰੀ ਫ਼ਸਲ ਤਬਾਹ ਹੋਣ 'ਤੇ ਇਹ ਨੁਕਸਾਨ 60,000 ਰੁਪਏ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਝੋਨੇ ਵਿੱਚ ਹੜ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਪੂਰੀ ਫ਼ਸਲ ਤਬਾਹ ਹੋਣ 'ਤੇ ਲਗਪਗ 70,000 ਤੋਂ 1 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਤੱਕ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਮੌਸਮੀ ਅਸਥਿਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਖੇਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਸਿੱਧਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਆਮਦਨ ਲਗਪਗ 8,000 ਤੋਂ 10,000 ਰੁਪਏ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾਲ ਹੋਰ ਘੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੇਸ਼ ਪੱਧਰ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਇਸ ਸੰਕਟ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਲ 2022 ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ 11,290 ਖੁਦਕੁਸ਼ੀਆਂ ਦਰਜ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 5,207 ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ 6,083 ਖੇਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਧਿਆਨਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਰ ਸਾਲ ਲਗਪਗ 300 ਤੋਂ 400 ਦੇ ਕਰੀਬ ਕੇਸ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਕਣਕ ਝੋਨਾ ਚੱਕਰ 'ਤੇ ਵੱਧ ਨਿਰਭਰਤਾ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਵੱਧ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਘਟਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਵਰਗੇ ਜੋਖਮ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਫ਼ਸਲ ਨੁਕਸਾਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਗਿਰਦਾਵਰੀ ਕਰ ਕੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਢੁਕਵਾਂ

ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਦੇਰੀ ਜਾਂ ਘੱਟ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗੰਭੀਰ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਤੁਰੰਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵੀ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਜੋ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਪਵੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਖਰਚਾ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ੇ ਦਾ ਬੋਝ ਵੀ ਘਟੇਗਾ।

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਤੀ ਅੱਜ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਕਸੌਟੀ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਮੌਸਮੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ, ਵਧਦੇ ਖਰਚੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਜੇ ਸਰਕਾਰ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਫ਼ਸਲੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਮੌਕੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਤੀ ਮੁੜ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਵੱਲ ਵਧ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਹਾੜੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਕਿਸਾਨ ਵੀਰ ਘਰੇਲੂ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਬਿਜਾਈ ਲਈ ਬੀਜ ਵਜੋਂ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਅਕਸਰ ਕਿਸਾਨ ਵੀਰ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਦਾ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਵਾਢੀ ਉਪਰੰਤ ਬੀਜ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੰਭਾਲਦੇ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਭੰਡਾਰਣ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜੇ, ਚੂਹੇ, ਪੰਛੀ ਅਤੇ ਸੂਖਮ ਜੀਵ ਇਸ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਭੰਡਾਰ ਕੀਤੀ ਕਣਕ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੁਕਸਾਨ (2-4 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਕੀੜਿਆਂ-ਮਕੋੜਿਆਂ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਣਕ ਦੇ ਭੰਡਾਰਣ ਦੌਰਾਨ ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਰੋਕਥਾਮ

ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਕੌਰ,
ਪੀ. ਏ. ਯੂ.-ਕਿਸੀ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇਂਦਰ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ (ਮੋ. 81462-60400)

ਸੰਕਰਮਣ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹਾਲਾਤ : ਭੰਡਾਰ ਕੀਤੇ ਦਾਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੀੜਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਕੀੜੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਸੰਕਰਮਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਭੰਡਾਰਣ ਸਮੇਂ ਵੀ ਦਾਣਿਆਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸੰਕਰਮਣ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਪੁਰਾਣੇ ਬੈਗ, ਪੁਰਾਣੇ ਢੋਲ, ਡਰੰਮ ਜਾਂ ਬੋਰੀਆਂ, ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਮਰਾ, ਵਾਢੀ ਅਤੇ ਭੰਡਾਰਣ ਵੇਲੇ ਵਰਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵੀ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਨਮੀ (12 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੱਧ), ਤਾਪਮਾਨ (25-35°C) ਅਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਰਗੇ ਵਾਤਾਵਰਣਕ ਕਾਰਕਾਂ ਤੇ ਵੀ ਭੰਡਾਰ ਕੀਤੀ ਕਣਕ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਣਕ

ਕਣਕ ਦੇ ਭੰਡਾਰਣ ਦੌਰਾਨ ਕੀੜਿਆਂ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਰੋਕਥਾਮ : ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਸਾਫ਼-ਸਫ਼ਾਈ ਅਤੇ ਸੁਕਾਉਣਾ : ਵਾਢੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਣਕ ਦੇ ਦਾਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪ੍ਰਤੀਮਾ, ਕੱਖ, ਧੂੜ ਅਤੇ ਨਦੀਨਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਆਦਿ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭੰਡਾਰਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਅਜਿਹੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਟ੍ਰੈਟੇ-ਭੱਜੇ ਦਾਣੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਅਲੱਗ ਕਰ ਦਿਉ, ਕਿਉਂਕਿ ਟ੍ਰੈਟੇ-ਭੱਜੇ ਦਾਣਿਆਂ ਉੱਪਰ ਕੀੜਿਆਂ ਦਾ ਹਮਲਾ ਸਾਬਤ ਦਾਣਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਭਾਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਣਕ ਦੇ ਦਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਫਰਸ਼ ਉੱਪਰ 9

ਕਣਕ ਭੰਡਾਰਣ ਸਮੇਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ : ਘਰੇਲੂ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਣਕ ਦਾ ਭੰਡਾਰਣ : ਪੰਜਾਬ ਐਗਰੀਕਲਚਰਲ

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਨਕਸ਼ਿਆਂ ਤੇ 1.5, 3.5 ਜਾਂ 7.5 ਤੋਂ 15 ਕੁਇੰਟਲ ਦਾਣਿਆਂ ਲਈ ਲੋਹੇ ਦੇ ਭੜੋਲੇ (ਢੋਲ) ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ

ਰਵਾ ਰਹਿਤ ਢੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਚੂਹੇ ਆਦਿ ਦਾਖ਼ਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਗਏ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧਣ ਫੁੱਲਣ ਲਈ ਯੋਗ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਾਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਲਿਜਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ (ਢੋਲਾਂ) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੋ :

★ ਕਣਕ ਨੂੰ ਢੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਰੱਖੇ ਦਾਣੇ ਕੱਢ ਲਉ ਅਤੇ ਢੋਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਫ਼ ਕਰੋ। ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਕੀਤੇ ਅਨਾਜ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ (ਕੁੜੇ) ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਦੱਬ ਕੇ ਖਤਮ ਕਰੋ।

★ ਢੋਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਚੇ ਹੋਏ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਢੋਲ ਨੂੰ 2-3 ਦਿਨ ਚੰਗੀ ਧੁੱਪ ਲਵਾਉ।

★ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕਦੇ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਦਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਦਾਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਮਿਲਾਉ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਦਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਕੀੜੇ ਨਵੇਂ ਦਾਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

★ ਜੇਕਰ ਦਾਣੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਸਿਲ੍ਹੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰੋ। ਦਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧੁੱਪ ਸੁਕਾ ਕੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਠੰਡੇ

ਬਾਕੀ ਸਫਾ 6 'ਤੇ

ਦੇ ਦਾਣਿਆਂ ਵਿਚਲੀ ਨਮੀ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਭੰਡਾਰਣ ਸਮੇਂ ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਨਮੀ ਦਾ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਜੁਲਾਈ-ਅਕਤੂਬਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਉੱਚ ਤਾਪਮਾਨ ਅਤੇ ਨਮੀ ਕਾਰਨ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਵਧੇ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸੰਭਾਲੀ ਕਣਕ ਤੇ ਕੀੜੇ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਾਂਚ ਦੌਰਾਨ ਕੀੜੇ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਲੱਛਣਾਂ (ਦਾਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਰੀਆਂ, ਬਰੀਕ ਆਟਾ ਜਾਂ ਪਾਊਡਰ, ਦਾਣੇ ਖੋਖਲੇ ਹੋਣੇ, ਰੋਸ਼ਨੀ ਜਾਲਾ ਬਣਨਾ, ਦਾਣਿਆਂ ਦਾ ਗਰਮ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਗੰਧ ਆਉਣਾ) ਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿਓ।

ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਨਮੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਤੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਕਾਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਭੰਡਾਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਦਾਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਮੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀੜੇ ਲੱਗਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਣਕ ਭੰਡਾਰਣ : ਕਣਕ ਨੂੰ ਅਣਸੁਖਾਵੇਂ ਮੌਸਮ, ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜਿਆਂ, ਚੂਹੇ, ਪੰਛੀ, ਸੂਖਮ ਜੀਵਾਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਭੰਡਾਰਣ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਘਰੇਲੂ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਣਕ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ ਟੀਨ ਜਾਂ ਲੋਹੇ ਦੇ ਢੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭੰਡਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਦਾ ਭੰਡਾਰਣ ਬੋਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਰਕੇ ਗੁਦਾਮਾਂ/ਸਟੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਘਰੇਲੂ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਦੇ

ਖੇਤੀ ਦੁਨੀਆਂ

ਸੰਪੂਰਣ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸਪਤਾਹਿਕ ਪਟਿਆਲਾ

ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਸਹਾਇਕ ਧੰਦਿਆਂ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ

12 ਨਹੀਂ 24 ਨਹੀਂ

52 ਅੰਕ

ਹਰ ਹਫਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ

ਇਕ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ

ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਸਮੇਤ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਚਰਚਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਸਮਾਜ ਲਗਾਤਾਰ ਇਸ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਸਰਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦੇ ਮੀਡੀਆ 'ਤੇ ਛਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਦਿੱਲੀ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਵੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਚੀਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ- ਪਹਿਲੀ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਤੇ ਦੂਜਾ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਲਈ ਪੰਜਾਬ-ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਪਹਾਲੀ ਸਾੜਨ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣਾ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਾਲ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਕਾਰਨ 80 ਲੱਖ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਕਰੋੜਾਂ ਲੋਕ ਫੇਫੜਿਆਂ ਜਾਂ ਸਾਹ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦੇ ਹਨ।

ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ : ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ

ਦਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਖੁਸ਼ ਧਾਲੀਵਾਲ
ਖੋਜਕਾਰ, ਮੁਹਾਲੀ
ਮੋਬਾਇਲ : 88472-27740

50 ਫ਼ੀਸਦੀ, ਪਹਾਲੀ ਦਾ ਧੂੰਆਂ 25-30 ਫ਼ੀਸਦੀ ਅਤੇ ਸਨਅਤ ਤੇ ਬਾਕੀ ਹੋਰ ਸਰੋਤ 20-25 ਫ਼ੀਸਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਹਵਾ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਹਵਾ ਗੁਣਵੱਤਾ ਸੂਚਕ ਅੰਕ (ਏਅਰ ਕੁਆਲਿਟੀ ਇੰਡੈਕਸ) ਰਾਹੀਂ ਮਾਪੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਮੁਤਾਬਕ 100 ਤੋਂ ਘੱਟ ਅੰਕ ਵਾਲੀ ਹਵਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਠੀਕ ਤੇ 300 ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਮਾੜੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੇ ਫੇਫੜਿਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਰੋਗੀਆਂ ਲਈ ਜਾਨਲੇਵਾ ਹੈ। ਮਾਹਿਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਉਮਰ 12 ਸਾਲ ਘਟਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ 20 ਸਿਗਰਟਾਂ ਪੀਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ

ਕਰੋੜ ਚਾਰ ਪਹੀਆ ਵਾਹਨ ਹਨ, ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਵਾਹਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 2001 ਵਿੱਚ 5.5 ਕਰੋੜ, 2013 ਵਿੱਚ 12.7 ਕਰੋੜ ਅਤੇ 2020 ਵਿੱਚ 32.63 ਕਰੋੜ ਵਾਹਨ ਸਨ ਅਤੇ ਹਰ ਸਾਲ 2 ਕਰੋੜ ਇਸ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਜੁੜ ਰਹੇ ਨਵੇਂ ਵਾਹਨ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੂੰ ਵਧਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਸਾਂ, ਰੇਲਾਂ, ਮੈਟਰੋ ਆਦਿ ਜਨਤਕ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਧਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵੇਂ ਪਹਾਲੀ ਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਨਾੜ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵਕਫੇ ਲਈ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਪਹਾਲੀ ਜਾਂ ਨਾੜ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸ ਦਾ ਹੋਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਅਗਲੀ ਫ਼ਸਲ ਬੀਜਣ ਦੀ ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਦਾ ਸਸਤਾ ਤੇ ਸੌਖਾ ਤਰੀਕਾ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਦੱਸਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਉੱਪਰਲੇ 10 ਫ਼ੀਸਦੀ ਅਮੀਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲ ਕੁੱਲ ਵਾਹਿਯੋਗ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ 60 ਫ਼ੀਸਦੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਹੇਠਲੇ 80 ਫ਼ੀਸਦੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲ ਨਾਮਾਤਰ ਵਾਹਿਯੋਗ ਜ਼ਮੀਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੇ ਪਹਾਲੀ ਸਾਂਭ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪਹਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਿਆ ਜਾਵੇ। ਪਹਾਲੀ ਸਾੜਨਾ ਪੂਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਇਕ ਜ਼ੁਰਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰਿਆਇਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਹ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਸਪਰੇਅ ਵੀ ਹਵਾ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਪੂਰੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਪਲੀਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਜੰਗਲ ਸਾੜੇ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਉਹ ਸੌਗਤ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਡੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜੀਵਨਦਾਤੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਕਟਾਈ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਜੰਗਲ ਲਗਾ ਕੇ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਅਨੁਵਾਹ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਕਟਾਈ ਵੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਜਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਲਈ ਪੂਰਾ ਸਮਾਜ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਣ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਢੁਕਵੇਂ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਨਾਲ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਹਾਲੀ ਸਾੜਨ 'ਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਉਣ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਹਵਾ ਤੇ ਪਾਣੀ ਛੱਡਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਾਹਨਾਂ 'ਤੇ ਸਖ਼ਤ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਜਨਤਕ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਲੜਾਈ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਨਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਬਦਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹੈ। ਪਹਾਲੀ ਦੇ ਧੂੰਏਂ ਕਾਰਨ ਸਿਹਤਮੰਦ ਇਨਸਾਨਾਂ ਲਈ ਵੀ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਸਾਹ ਦੇ ਰੋਗੀਆਂ, ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਇਹ ਧੂੰਆਂ ਬਹੁਤ ਮਾਠੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਕ : ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਇਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿਆਪੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਅਧਾਰਿਤ ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਨਾ ਪੈਦਾਵਾਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ- ਉਦਯੋਗ, ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨ, ਖੇਤੀ, ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਅਨੁਵਾਹ ਕਟਾਈ ਤੇ ਸਾਮਰਾਜੀ ਜੰਗਾਂ ਹਨ। ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਬਣੇ ਕਾਰਖਾਨੇ, ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ, ਪਰ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਮੁਕਤ ਜਾਂ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਰਾਹ ਵੀ ਖੋਜਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੀ ਗੰਧਲੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਸ਼ੋਧ ਕੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਵਧੂ ਖਰਚਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਮੁਨਾਫ਼ੇਖੋਰੀ ਦੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਦਾ ਗੰਦਾ ਪਾਣੀ ਦਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਬੋਰ ਕਰਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਅੰਦਰ ਸੁੱਟਿਆ ਜਾਣਾ ਆਮ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਸਾਧਨ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨਿੱਜੀ ਵਾਹਨਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਆਟੋ ਸਨਅਤ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਰੋਕਣ ਵੱਲ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ 2025 ਵਿੱਚ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਮੁਤਾਬਕ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ 26 ਕਰੋੜ ਦੇ ਪਹੀਆ ਤੇ 7

ਕਣਕ ਦੇ ਭੰਡਾਰਣ ਦੌਰਾਨ ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜਿਆਂ ਦੀ...

ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਢੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਉ।

★ ਢੋਲਾਂ ਨੂੰ ਦੀਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਦੂਰ (0.5 ਮੀਟਰ) ਤੇ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਜਾਂ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਚੌਖਾਟੇ ਉੱਤੇ ਰੱਖੋ।

★ ਢੋਲਾਂ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਤੱਕ ਨੱਕੋ-ਨੱਕੋ ਭਰੋ ਅਤੇ ਢੱਕਣ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਸ ਕੇ ਬੰਦ ਕਰੋ।

★ ਸਟੋਰ ਕਰਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ 30 ਦਿਨ ਢੋਲ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਫਿਰ 15 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਵਕਫੇ ਨਾਲ ਖੋਲ੍ਹੋ। ਦਾਣੇ ਕੱਢਣ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਢੱਕਣ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

★ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਮਕਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਕਮਰੇ ਸਟੋਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਫ਼ਾਸਫਾਈਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

★ ਕਣਕ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੁਕਾ ਕੇ (9 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਨਮੀ) ਸਟੋਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਣਕ ਨੂੰ ਦੰਦਾਂ ਹੇਠ ਚਬਾ ਕੇ ਨਮੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

★ ਦਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਭੰਡਾਰਣ ਲਈ ਨਵੀਆਂ ਬੋਰੀਆਂ ਵਰਤਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਪਰ

★ ਦਾਣਿਆਂ ਦਾ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਤੇ ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜਿਆਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਲਈ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਦੇ ਰਹੋ ਤਾਂ ਜੋ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸਟੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਦੀ ਸੰਭਾਲ

ਕੁਝ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਪਾਰਕ ਮੰਤਵ ਲਈ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਕਣਕ ਦਾ ਭੰਡਾਰਣ ਕਮਰਿਆਂ/ਸਟੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਟੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀੜੇ ਲੱਗਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਵੱਧ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਟੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਦੇ ਭੰਡਾਰਣ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ :

★ ਭੰਡਾਰਣ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਜਾਂ ਸਟੋਰ ਦਾ ਫਰਸ਼ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 3 ਫੁੱਟ ਉੱਚਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

★ ਇਹਨਾਂ ਸਟੋਰਾਂ ਅੱਗੇ ਵਰਾਡਾ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੀਂਹ ਦੀ ਵਾਛੜ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

★ ਇਹਨਾਂ ਸਟੋਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਅਤੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਗੇਜ਼ਦਾਨ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤਾਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹਵਾ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

★ ਨਵੇਂ ਬਣਾਏ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਾਣੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਸਟੋਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁੱਕ ਨਾ ਜਾਣ। ਸਟੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਅਤੇ ਛੱਤ ਨੂੰ ਸੀਮੈਂਟ ਨਾਲ ਪਲੱਸਤਰ ਅਤੇ ਸਫੈਦੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

★ ਸਟੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤਰੇੜਾਂ, ਦਰਜਾਂ, ਮੋਰੀਆਂ ਤੇ ਖੁੱਡਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਬਹੁਤ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

★ ਖਾਲੀ ਸਟੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀੜਿਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ 100 ਮਿਲੀਲਿਟਰ ਸਾਇਬੀਅਨ (ਮੈਲਾਥੀਅਨ ਪ੍ਰੀਮੀਅਮ ਗਰੇਡ) 50 ਤਾਕਤ ਨੂੰ 10 ਲਿਟਰ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਘੋਲ ਕੇ ਛੱਤ, ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਫਰਸ਼ ਤੇ ਛਿੜਕਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ 25 ਗੋਲੀਆਂ ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਫਾਸਫਾਈਡ ਪ੍ਰਤੀ 100 ਘਣ ਮੀਟਰ ਥਾਂ ਪਿੱਛੇ ਰੱਖਣ ਪਿੱਛੋਂ 7 ਦਿਨ ਕਮਰੇ ਹਵਾ ਬੰਦ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਨਾ ਰੱਖ ਕੇ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਫੱਟੀਆਂ ਤੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਦਾਣੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਸਤ੍ਹਾ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਨਾ ਸੋਖ ਸਕਣ।

★ ਧੁੱਪ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਟੋਰਾਂ ਨੂੰ ਹਵਾ ਲਗਾਉਣੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦਕਿ ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਟੋਰ ਹਵਾ ਬੰਦ ਰੱਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

★ ਹਰ 15 ਦਿਨਾਂ ਤੇ ਭੰਡਾਰ ਕੀਤੀ ਕਣਕ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀੜੇ ਦਾ ਹਮਲਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ।

ਕੀੜੇ ਲੱਗੇ ਦਾਣਿਆਂ ਦਾ ਇਲਾਜ

ਅਨਾਜ ਦੇ ਭੰਡਾਰਣ ਦੌਰਾਨ ਜੇਕਰ ਉੱਪਰ ਦੱਸੇ ਨੁਕਤੇ ਅਪਣਾ ਲਏ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕੀੜੇ ਲੱਗਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਜੇ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਕਣਕ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫੋਸਫੋਕੈਸਿਨ ਜਾਂ ਡੈਲੀਸੀਆ ਜਾਂ ਸੈਲਫਾਸ (ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਫ਼ਾਸਫਾਈਡ) ਦੀ ਤਿੰਨ ਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਇੱਕ ਗੋਲੀ ਇੱਕ ਟਨ ਦਾਣਿਆਂ ਲਈ ਜਾਂ 25 ਗੋਲੀਆਂ 100 ਘਣ ਮੀਟਰ ਥਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਵਰਤ ਕੇ ਪੂਣੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪੂਣੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਢੋਲਾਂ/ਸਟੋਰਾਂ ਨੂੰ ਸੱਤ ਦਿਨ ਹਵਾ ਬੰਦ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਦਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਖਪਰਾ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਫਾਸਫਾਈਡ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੁੱਗਣੀ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ : ਪੂਣੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੇਵਲ ਹਵਾ ਬੰਦ ਸਟੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕਣਕ ਨੂੰ ਤਰਪਾਲ ਦੇ ਕੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਤਜ਼ਬਹੇਕਾਰ ਆਦਮੀ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਐਲੂਮੀਨੀਅਮ ਫਾਸਫਾਈਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਕਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਢੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਣੀ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਦੂਰ ਰੱਖੋ।

ਅਪ੍ਰੈਲ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਕਣਕ ਪੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਢੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਫ਼ਸਲ ਸੋਨੇ ਵਰਗੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਵਾਢੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਸਾਫ਼ ਝਲਕਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਪੱਕੀ ਕਣਕ ਅੱਗ ਨਾਲ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਦਸੇ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਮਾਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਝੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਕਈ ਵਾਰ ਕੀਮਤੀ ਜਾਨਾਂ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਾਲ ਕਣਕ ਦੀ ਵਾਢੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਖੇਤ ਫ਼ਸਲ ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਜਿਹੇ ਹਾਦਸੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪੱਕੀ ਕਣਕ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚੋ

ਕਣਕ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਉਪਰਾਲੇ
ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਹਾਦਸੇ ਆਮਤੌਰ ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਣਕ ਪੱਕ ਕੇ ਕਟਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਦੇ ਹਾਦਸਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਕੇ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1. ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਅਤੇ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰਾਂ ਤੋਂ ਡਿੱਗੀ ਚਿੰਗਾਰੀ

ਕਾਰਨ : ਆਮਤੌਰ ਤੇ ਜਦ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰਾਂ ਉੱਤੇ ਲੋਡ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਕੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਰੰਟ ਚਿੰਗਾਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਪੱਕੀ ਅਤੇ ਸੁੱਕੀ ਫ਼ਸਲ ਇਸ ਚਿੰਗਾਰੀ ਨਾਲ ਅੱਗ ਫੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਢਿੱਲੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਜਾਂ ਮੀਂਹ ਜਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਕਾਰਨ ਸ਼ਾਰਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੀ ਵਾਢੀ ਵਾਲੀ ਕੰਬਾਈਨ ਜਾਂ

ਤੁੜੀ ਵਾਲੀ ਕੰਬਾਈਨ ਨੀਵੀਆਂ ਲਟਕ ਰਹੀਆਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵੱਜੋਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਚਿੰਗਾਰੀ ਅਤੇ ਕਰੰਟ ਨਾਲ ਕਾਮਿਆਂ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰਾਲੇ : ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰਾਂ ਅਤੇ ਖੰਬਿਆਂ ਦੇ ਲਾਗੇ ਕਣਕ ਦੀ ਵਾਢੀ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਰੀਆਂ ਬੰਨ ਕੇ ਜੱਲਦੀ ਹੀ ਥਾਂ ਵੇਹਲੀ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਟ੍ਰਾਂਸਫਾਰਮਰਾਂ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਖੰਬਿਆਂ ਥੱਲੇ ਜ਼ਮੀਨ ਖਾਲੀ ਅਤੇ ਸਾਫ਼ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੀ ਦੂਰੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲੱਕੜ ਦੀ ਸੋਟੀ ਨਾਲ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਬੰਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਤਾਰਾਂ ਜੁੜ ਕੇ ਚਿੰਗਾਰੀ ਨਾ ਛੱਡਣ।

2. ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਮੀ ਵਾਲੀ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਅਤੇ ਗਹਾਈ

ਕਾਰਨ : ਜੇਕਰ ਅੱਧ ਸੁੱਕੀ ਜਾਂ ਮੀਂਹ ਨਾਲ ਗਿੱਲੀ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਕਟਾਈ ਜਾਂ ਗਹਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ

ਨਰੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਫੁਨੇਜਾ, ਫਾਰਮ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਅਤੇ ਪਾਵਰ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਵਿਭਾਗ, ਪੀ. ਏ. ਯੂ., ਲੁਧਿਆਣਾ (ਮੋ. 99880-00541)

ਤਾਂ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗਿੱਲੀ ਫ਼ਸਲ ਦਾ ਨਾੜ ਨਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਥਰੈਸਰ ਦੀ ਸਾਫਟ ਨਾਲ ਲਿਪਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਥਰੈਸਰ ਦੇ ਡਰੱਮ ਅੰਦਰ ਰਗੜ ਨਾਲ ਚਿੰਗਾਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਦਸੇ ਵਾਢੀ ਵਾਲੀ ਕੰਬਾਈਨ, ਤੁੜੀ ਵਾਲੀ ਕੰਬਾਈਨ ਅਤੇ ਥਰੈਸਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੇਲੇ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਉਪਰਾਲੇ : ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਕੀ ਅਤੇ ਤਿਆਰ ਫ਼ਸਲ ਹੀ ਕੰਬਾਈਨਾਂ ਨਾਲ ਕੱਟੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਕਟਾਈ ਅਤੇ ਗਹਾਈ ਨੂੰ ਫ਼ਸਲ ਸੁੱਕਣ ਤੱਕ ਟਾਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਕੀ ਅਤੇ ਤਿਆਰ ਕਣਕ ਦੀ ਗਹਾਈ ਵੇਲੇ ਇੰਜਨ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਵੀ ਘੱਟ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

3. ਟਰੈਕਟਰ ਅਤੇ ਡੀਜ਼ਲ ਇੰਜਨ ਦੀ ਗਰਮੀ

ਕਾਰਨ : ਟਰੈਕਟਰ ਅਤੇ ਡੀਜ਼ਲ ਇੰਜਨ ਚੱਲ ਕੇ ਬਹੁਤ ਗਰਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਫੂਹ ਕੇ ਫ਼ਸਲ ਅੱਗ ਫੜ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੰਜਨ ਦੇ ਸਾਈਲੈਂਸਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀ ਗਰਮੀ ਅਤੇ ਚਿੰਗਾਰੀ ਵੀ ਅੱਗ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰਾਲੇ : ਇੰਜਨ ਦੇ ਸਾਈਲੈਂਸਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਫ਼ਸਲ ਤੋਂ ਉਲਟੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਈਲੈਂਸਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਉਪਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਚਿੰਗਾਰੀ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ ਪੁਰਜਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੇਹਤਰ ਹੈ।

4. ਨੇੜਲੇ ਖੇਤ ਤੇ ਬੇਕਾਬੂ ਅੱਗ

ਕਾਰਨ : ਕਈ ਵਾਰ ਕਿਸਾਨ ਅਗਲੀ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਲਈ ਖੇਤ ਜਲਦੀ ਵਿਹਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨਾੜ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਗਾਈ ਅੱਗ ਬੇਕਾਬੂ ਹੋ ਕੇ ਲਾਗੇ ਦੇ ਕਈ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਵਾਹ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰਾਲੇ : ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅੱਗ ਜਲਾਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅੱਗ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁਝਿਆ ਯਕੀਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸਵਾਹ ਉਪਰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਛਿੜਕਾਅ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

5. ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਬੀੜੀ ਜਾਂ ਸਿਗਰੇਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਕਾਰਨ : ਕਾਮਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬੀੜੀ, ਸਿਗਰੇਟ ਅਤੇ ਮਾਚਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰਾਲੇ : ਕਟਾਈ ਅਤੇ ਗਹਾਈ ਨੇੜੇ ਬੀੜੀ ਅਤੇ ਸਿਗਰੇਟ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨਾਹੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

6. ਗਰਮ ਹਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਝੱਖੜ ਕਾਰਨ

ਕਾਰਨ : ਵਾਢੀ ਦੀ ਰੁੱਤ (ਅਪ੍ਰੈਲ-ਮਈ) ਵਿੱਚ ਖੇਤ ਸੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਮੌਸਮ ਗਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵੱਜੋਂ ਗਰਮ ਹਵਾਵਾਂ ਹਨੇਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈਣ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਲਾਗੇ ਜਲਾਈ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਚਿੰਗਾਰੀਆਂ ਵੀ ਦੂਰ ਤੱਕ ਖਿੱਡਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਪਰਾਲੇ : ਅੱਗ ਫੈਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅਤੇ ਸੁੱਚਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਨੇੜੇ ਦੀ ਮੋਟਰ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜਾਨੀ ਅਤੇ ਮਾਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਸਬੰਧਿਤ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰੇ ਤੇ ਮਦਦ ਲੈਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਬਿਜਲੀ ਕੜਕਣ ਸੰਬੰਧੀ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ : ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਸਲਾਹ

ਬਿਜਲੀ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ, ਤੇਜ਼ ਚੀਂਗਾਰੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬੱਦਲਾਂ, ਹਵਾ ਜਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚਕਾਰ ਬਿਜਲੀ ਚਾਰਜ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਲਗਭਗ 50,000°F ਤੱਕ ਸੂਰਜ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਵਾ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਫਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਗਰਜ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਬਿਜਲੀ ਕੜਕਣ : ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਡਿੱਗਣ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵਾਧਾ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਬੱਦਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇਬੱਦਲ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਚਾਰਜ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਅੰਤਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਡਿੱਗਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਚਾਨਕ ਡਿਸਚਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਮਾਨਸੂਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ (ਅਪ੍ਰੈਲ-ਜੂਨ) ਅਤੇ ਮਾਨਸੂਨ ਸੀਜ਼ਨ (ਜੁਲਾਈ-ਸਤੰਬਰ) ਦੌਰਾਨ ਵੱਧ ਤਾਪਮਾਨ, ਨਮੀ ਅਤੇ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦੀ ਅਸਥਿਰਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਆਮ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਇਹ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਧਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਅਤੇ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਨਮੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਨੂੰ ਵਧਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।

ਹਰਲੀਨ ਕੌਰ ਅਤੇ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਿੱਲ, ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੌਸਮ ਵਿਭਾਗ, ਪੀ. ਏ. ਯੂ., ਲੁਧਿਆਣਾ (ਮੋ. 95928-07222)

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਘਟਨਾਵਾਂ : ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ (2018-20) ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਡਿੱਗਣ ਕਾਰਨ ਲਗਭਗ 20 ਮੌਤਾਂ ਦਰਜ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਮੌਸਮ ਵਿਭਾਗ (IMD) ਦੁਆਰਾ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮੌਸਮ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਜਲੀ ਡਿੱਗਣ ਵਾਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਸੰਗਰੂਰ, ਬਠਿੰਡਾ, ਮਾਨਸਾ, ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਐੱਸ ਏ ਐੱਸ ਨਗਰ (ਮੁਹਾਲੀ) ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਬਿਜਲੀ ਡਿੱਗਣ ਅਤੇ 30-40 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਪ੍ਰਤੀ ਘੰਟਾ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਹਵਾਵਾਂ ਅਕਸਰ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। 2025 ਵਿੱਚ, ਪਟਿਆਲਾ, ਮੋਹਾਲੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਰੂਪਨਗਰ, ਜਲੰਧਰ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਰਗੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਗੰਭੀਰ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਅਸਥਾਈ ਢਾਂਚਾ : ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅਪ੍ਰੈਲ ਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਡਿੱਗਣ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਈ-ਜੂਨ ਦੌਰਾਨ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੁਲਾਈ ਅਤੇ ਅਗਸਤ (ਮਾਨਸੂਨ ਸਮੇਂ) ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬਿਜਲੀ ਡਿੱਗਣ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੁਪਹਿਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਘੰਟਿਆਂ (ਦੁਪਹਿਰ 2 ਵਜੇ ਤੋਂ ਰਾਤ 8 ਵਜੇ) ਦੌਰਾਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਵਾਯੂਮੰਡਲ

ਵਿੱਚ ਗਰਮੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਕਸਰ ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਾਰਿਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। **ਦਾਮਿਨੀ ਅਲਰਟ ਐਪ :** ਜੋਖਮ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ, ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦਾਮਿਨੀ ਐਪ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਿਜਲੀ ਡਿੱਗਣ ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਮੋਬਾਈਲ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਹੈ। ਇਹ ਮੋਬਾਈਲ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਤੁਫਾਨ ਤੋਂ 5-15 ਮਿੰਟ ਪਹਿਲਾਂ (ਕਈ ਵਾਰ 30-45 ਮਿੰਟ ਤੱਕ) ਅਸਲ-ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਬਿਜਲੀ ਡਿੱਗਣ ਦੀਆਂ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਹੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ GPS ਸਥਾਨ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਅਸਲ-ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ 20 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੋਂ 40 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਡਿੱਗਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ : ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੀ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼, ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਉਪਾਅ ਵੀ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮੇਤ ਕਈ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ

ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ SMS ਰਾਹੀਂ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ।

ਬਿਜਲੀ ਡਿੱਗਣ ਦੌਰਾਨ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰੁੱਖਾਂ, ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਖੰਬਿਆਂ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਝੁਕ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਾਮਿਨੀ ਐਪ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਮਈ ਤੋਂ ਅਗਸਤ ਦੌਰਾਨ ਅਤੇ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਾਵਧਾਨੀਆਂ ਦੀ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ।

- ਐਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰੀਏ**
- 1. **ਡਾਊਨਲੋਡ ਕਰੋ :** ਪਲੇ ਸਟੋਰ ਜਾਂ ਐਪ ਸਟੋਰ ਤੋਂ "ਦਾਮਿਨੀ : ਲਾਈਟਨਿੰਗ ਅਲਰਟ" ਸਥਾਪਿਤ ਕਰੋ।
- 2. **ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ :** ਆਪਣੇ ਫੋਨ ਨੰਬਰ ਨਾਲ ਰਜਿਸਟਰ ਕਰੋ।
- 3. **ਅਨੁਮਤੀ :** ਸਹੀ, ਸਥਾਨਕ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ GPS/ਸਥਾਨ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿਓ।
- 4. **ਸੂਚਨਾਵਾਂ :** ਐਪ ਆਸ-ਪਾਸ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਣ 'ਤੇ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਭੇਜਦੀ ਹੈ। **ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੁਨੇਹਾ :** ਦਾਮਿਨੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, "ਜਦੋਂ ਗਰਜਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਓ।"

ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਆੜੂਤੀਆਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੇ ਲਘੂ-ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ 'ਇੱਕ ਇਕਾਈ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਆੜੂਤੀਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਤੇ ਝੋਨੇ ਦਾ ਫਸਲੀ ਚੱਕਰ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 60-70 ਫੀਸਦੀ ਪੇਂਡੂ ਆਬਾਦੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿਰਫ 2 ਤੋਂ 10 ਫੀਸਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਛੱਤੀਸਗੜ੍ਹ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਆਂਧਰਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਝੋਨੇ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਲਗਾਤਾਰ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੂਲ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਝੋਨੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਲਗਭਗ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਕਣਕ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਪਛਾੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਚੋਲ ਨਿਰਯਾਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਚਿਆ, ਵਿਸ਼ਵ ਵਪਾਰ ਸੰਗਠਨ (ਡਬਲਿਊ. ਟੀ. ਓ) ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਝੋਨੇ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸਮਰਥਨ ਮੁੱਲ (ਐਮ. ਐਸ. ਪੀ.) ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਡਬਲਿਊ. ਟੀ. ਓ. ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਫਸਲ ਨੂੰ ਨਿਰਯਾਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਲਹਿੰਦੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਸਮਤੀ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵੱਲ ਮੁੜਨਾ ਹੁਣ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਬਾਸਮਤੀ ਦੀ ਛਿੜਾਈ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ 45 ਤੋਂ 50 ਲੱਖ ਮੀਟਰਕ ਟਨ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਸਾਲ 2024 ਦੌਰਾਨ 32.5 ਲੱਖ ਮੀਟਰਕ ਟਨ ਬਾਸਮਤੀ ਦੀ ਛਿੜਾਈ ਹੋਈ ਤੇ ਸਾਲ 2023 ਦੌਰਾਨ ਇਹ 28 ਲੱਖ ਮੀਟਰਕ ਟਨ ਸੀ। ਦਰਅਸਲ ਲਹਿੰਦੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਕੁੱਝ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਬਾਸਮਤੀ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਰਿਵਾਇਤੀ ਬਾਸਮਤੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਭਾਅ ਚੰਗਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਸਮਤੀ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਖਪਤ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਹੁਣ ਪਰਮਲ ਝੋਨੇ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਘਟਾ ਕੇ ਹੀ ਫਸਲੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵੱਲ ਕਦਮ ਵਧਾ ਕੇ ਹੀ

ਫਸਲੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਆਸਕਦੀ ਹੈ ਸਥਿਰਤਾ

ਡਾ. ਮਨਿੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ
ਡਿਪਟੀ ਜਨਰਲ ਮੈਨੇਜਰ, ਪੰਜਾਬ ਮੰਡੀ ਬੋਰਡ, ਮੁਹਾਲੀ
ਮੋਬਾਇਲ : 99157-00949

ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਵਿੱਤੀ ਸੰਕਟ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦਰਅਸਲ ਡਬਲਿਊ. ਟੀ. ਓ. ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ 'ਤੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਬਸਿਡੀ ਦੇਣ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਤੇ ਮੱਧਮ ਵਰਗ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ (60-70 ਫੀਸਦੀ) ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ। ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਤਾਂ 'ਹਰਾ ਡੱਬਾ' ਤੇ 'ਪੀਲਾ ਡੱਬਾ' ਦੀ ਆੜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਬਸਿਡੀ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਬਚਾਅ ਲਿਆ, ਜਦਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਸਬਸਿਡੀ 'ਲਾਲ ਡੱਬੇ' ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਨਿਰਯਾਤ 'ਤੇ ਮਾਰ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਐਮ. ਐਸ. ਪੀ. ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਜੀ.ਆਈ. ਟੈਂਗ ਵਾਲੇ ਸੂਬਿਆਂ- ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਉੱਤਰਾਚਲ ਤੇ ਬਿਹਾਰ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਾਸਮਤੀ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਅਮਲ ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਿਵਾਇਤੀ ਬਾਸਮਤੀ ਲਈ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਆੜੂਤੀਆਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੇ ਲਘੂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਜੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਬਾਸਮਤੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਝੰਡਾ ਬੁਲੰਦ ਰਹੇ। ਹੁਣ ਸੂਬੇ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ

ਤੰਤਰ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੇ ਕੁੱਲ 200 ਲੱਖ ਮੀਟਰਕ ਟਨ ਝੋਨੇ (ਬਾਸਮਤੀ ਤੇ ਪਰਮਲ) ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਥਿਤੀ 'ਤੇ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਫਰ ਸਟਾਕ 4 ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬਾਸਮਤੀ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਨੂੰ 50 ਲੱਖ ਮੀਟਰਕ ਟਨ ਤੱਕ ਵਧਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਰਮਲ ਦੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਬਾਸਮਤੀ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨਾਂਅ ਕਮਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਫਸਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਰਵਾਇਤੀ ਫਸਲ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਆੜੂਤੀਏ, ਕਿਸਾਨ ਤੇ ਲਘੂ-ਉਦਯੋਗ ਇੱਕ ਇਕਾਈ ਵਜੋਂ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਤਾਂ ਇਸ ਸੰਕਟ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਇਕਾਈ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕੁੱਝ ਵਿਹਾਰਕ (ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ) ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਹਨ-
1. ਆੜੂਤੀਏ ਸੂਬੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ

ਤੇ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਫਸਲ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਫਸਲ ਦੀ ਉਹ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੰਡੀਕਰਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਆੜੂਤੀਏ ਮੰਡੀਕਰਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦੇ ਕੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਅੰਬੋਹਰ ਵਿੱਚ ਕਿਨੂੰ ਮੰਡੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕਿਨੂੰ ਦੇ ਬਾਗਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਠੇਕੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਰਾਹਤ ਮਿਲਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵੱਡੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਆਮਦ ਹੋਈ ਹੈ।
2. ਕਿਸਾਨ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਕਤੀ ਦਲਾਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ-ਸਮਝੇ ਆਪਣੇ ਉਤਪਾਦ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੇਚਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਦਰਅਸਲ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੀ ਹੁੰਦੀ ਲੁੱਟ-ਖੁੱਸੁਟ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ, ਮੰਡੀਆਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣਾ ਇੱਕ ਮਾਰੂ ਕਦਮ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮਾਲੀਏ 'ਤੇ ਵੀ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਜ਼ੀਰਾ, ਫਰੀਦਕੋਟ ਤੇ ਮੋਗਾ ਆਦਿ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ

ਵਿੱਚ ਉਕਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਅਪਣਾਈ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਲੀਏ ਦਾ ਵੱਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਰਵੇਖਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੇ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ 15 ਤੋਂ 20 ਫੀਸਦੀ ਤੱਕ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਦਾ ਘਾਟਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।
3. ਉਦਯੋਗਪਤੀਆਂ ਤੇ ਲਘੂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਮੱਕੀ ਦੇ ਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਬਣਾਉਣ, ਮੱਕੀ ਤੋਂ ਬਣਨ ਵਾਲੀ ਪਸ਼ੂ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਵੱਡੇ ਤੇ ਛੋਟੇ ਯੂਨਿਟ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁੜ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਘਰਾੜੀਆਂ ਆਦਿ ਲਾ ਕੇ ਫਸਲੀ ਚੱਕਰ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਤੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
4. ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ/ਮਾਰਕਿਟ ਕਮੇਟੀਆਂ ਲਈ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕਾਂ (ਈ. ਐਨ. ਏ. ਐਮ.) ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਖੇਤੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਥਿਰਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਕਤ ਇਕਾਈ ਲਈ ਮੰਡੀਆਂ ਇੱਕ ਵਿੱਤੀ ਮੰਦਰ ਵਾਂਗ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਛੋਟੇ ਤੇ ਮੱਧਮ ਵਰਗ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹਨ।

ਨਿੱਥੂ ਜਾਤੀ ਦੀ ਨਰਸਰੀ ਵਿੱਚ ਘੋਗਿਆਂ ਦੀ ਸਰਵਪੱਖੀ ਰੋਕਥਾਮ

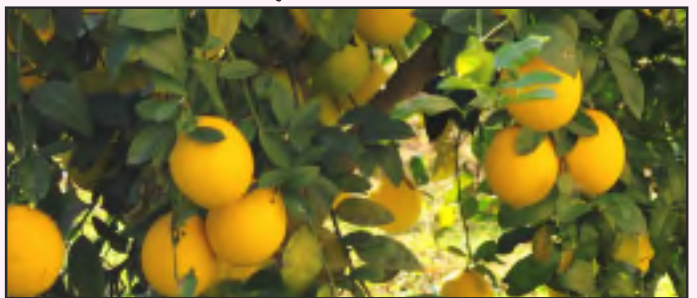
ਸਨਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਸੰਧੂ ਅਤੇ ਰਾਕੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਸ਼ਰਮਾ
ਫਲ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ, ਪੀ. ਏ. ਯੂ., ਲੁਧਿਆਣਾ (ਮੋ. 98154-13046)

ਘੋਗੇ ਕੀੜਿਆਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਇਹ ਮੌਲਸਕਾ ਫਾਇਲਮ ਦੀ ਗੈਸਟ੍ਰੋਪੋਡਾ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਨਰਮ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ ਜਾਨਵਰ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕੁੰਡਲ ਵਰਗਾ ਅਤੇ ਗੈਰ ਖੰਡਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੈਰ ਚਪਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਗੀਰਾਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੈਲ ਮੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕੈਲਸੀਅਮ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਪਿਸ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਘੋਗੇ ਠੰਡੇ ਅਤੇ ਨਮੀ ਵਾਲੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਵੱਧਦੇ ਫੁੱਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜੀਵ ਗਰਮ, ਖੁਸ਼ਕ ਅਤੇ ਤਿੱਖੀ ਧੁੱਪ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਘੋਗੇ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਗਿੱਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਲੁੱਕ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਤੀ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅਕਸਰ ਹੋਰ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਰਸਰੀ ਵਿੱਚ ਘੋਗਿਆਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਅਕਸਰ ਚਾਂਦੀ ਰੰਗੇ ਚਿਪਚਿਪੇ ਪੈਰ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ

ਨੁਕਸਾਨੇ ਪੌਦਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
ਨੁਕਸਾਨ : ਘੋਗੇ ਨਰਮ ਪੱਤਿਆਂ ਜਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਛੋਟੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਿਤ ਪੌਦਿਆਂ ਅਤੇ ਗਲ-ਸੜ੍ਹ ਰਹੇ ਦੁਆਲੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਲਬਾ ਨਾ ਰੱਖੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਘੋਗਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਜਨਨ ਅਤੇ ਲੁਕਣ ਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ।
2. ਨਰਸਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਪਪੀਤੇ ਦੇ ਪੱਤੇ ਖਿਲਾਰਣ ਨਾਲ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾ ਕੇ ਵਿੰਗੋ-ਟੇਢੇ ਛੇਕ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕੱਟ ਕੇ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
ਘੋਗਿਆਂ ਦੀ ਸਰਵਪੱਖੀ ਰੋਕਥਾਮ
1. ਨਰਸਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਆਲੇ-

4. ਨਰਸਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਗਿੱਲੀਆਂ ਬੋਰੀਆਂ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਘੋਗੇ ਬੋਰੀਆਂ ਦੇ ਖੱਲੇ ਲੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੋਰੀਆਂ ਖੱਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਘੋਗਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਲਟੀ ਵਿੱਚ ਨਮਕ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਮਾਰੋ।
5. ਜਦੋਂ ਨਰਸਰੀ ਵਿੱਚ ਘੋਗੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਮੈਟਾਐਲਡੀਹਾਈਡ (2.5% ਚੋਗਾ) ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਧੀਆ ਰੋਕਥਾਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਲਾਉਣ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਜਾਂ ਬਰਸਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚੋਗਾ ਪਾਉ ਜਦੋਂ ਮਿੱਟੀ ਗਿੱਲੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਘੋਗੇ ਚੁਸਤ ਹੋਣ। ਚੋਗਾ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਾਣੀ ਨਾ ਲਾਉ। ਚੋਗਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਹੇਠਾਂ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ।
ਇਕ ਕਿਲੋ ਮੈਟਾਐਲਡੀਹਾਈਡ ਚੋਗਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਵਿਧੀ
1. ਚੋਗਾ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ 750 ਗ੍ਰਾਮ ਕਣਕ ਦੇ ਫਾਨ-ਬੂਰੇ ਨੂੰ ਫਰਸ਼ ਤੇ ਖਿਲਾਰੋ ਅਤੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ

ਦਬਾਓ ਅਤੇ ਨਿਚੋੜ ਲਵੋ ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਰਾ ਫਾਨ-ਬੂਰਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲ ਜਾਵੇ।
2. 250 ਗ੍ਰਾਮ ਗੁੜ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਕੁੱਟ ਕੇ ਪਾਊਡਰ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਲਵੋ ਅਤੇ ਫਾਨ-ਬੂਰੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਦਿਉ।
3. ਦਸਤਾਨੇ ਪਾ ਕੇ ਗੁੜ ਦੇ ਪਾਊਡਰ ਨੂੰ ਫਾਨ-ਬੂਰੇ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਚੋੜ ਦਿਉ। ਇਸ ਉੱਪਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕੋ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮਿਲਾ ਦਿਉ। ਫਿਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕੋ ਅਤੇ ਮਿਲਾ ਦਿਉ।
4. ਇਸ ਮਿਸ਼ਰਣ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਪਿਆ ਰਹਿਣ ਦਿਉ।
5. ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਦਸਤਾਨੇ ਪਾ ਕੇ ਫਾਨ-ਬੂਰੇ ਅਤੇ ਗੁੜ ਵਾਲੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਨੂੰ ਮੈਟਾਐਲਡੀਹਾਈਡ (25 ਗ੍ਰਾਮ) ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲਾਉ।
6. ਇਸ ਚੋਗੇ ਨੂੰ ਸਕਰੀਨ ਹਾਊਸ/ਸ਼ੇਡਨੈੱਟ ਹਾਊਸ ਵਿੱਚ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਤੇ ਤਰੇੜਾਂ ਤੇ ਖੋੜਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਉ।

ਕਣਕ-ਝੋਨੇ ਦੇ ਫ਼ਸਲੀ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਦੀ ਮੂੰਗੀ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਾਂ 20 ਮਾਰਚ ਤੋਂ 10 ਅਪ੍ਰੈਲ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਸਾਨ ਕਣਕ ਵੱਢ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਵੀ ਬਿਜਾਈ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੇਰੀ ਨਾਲ ਬੀਜਣ ਦਾ ਇਕੋ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮੀਂਹ ਫ਼ਸਲ ਪੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਫ਼ਸਲ ਪੂਰਾ ਝਾੜ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ।

ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ

ਪੀ. ਏ. ਯੂ. ਵਲੋਂ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਐਸ. ਐਮ. ਐਲ.-1827 ਕਿਸਮ ਦਾ ਐਸਤਨ ਝਾੜ 5 ਕੁਇੰਟਲ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਟੀ. ਐਮ. ਬੀ.-37 ਦਾ ਝਾੜ 4.9 ਕੁਇੰਟਲ, ਐਸ. ਐਮ. ਐਲ.-832 ਦਾ 4.7 ਕੁਇੰਟਲ ਅਤੇ ਐਸ. ਐਮ. ਐਲ.-668 ਦਾ ਝਾੜ 4.5 ਕੁਇੰਟਲ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਨਿੱਜੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਵਲੋਂ ਵਿਜੇਤਾ ਗੋਲਡਨ, ਬੰਸੀ ਗੋਲਡਨ ਅਤੇ ਸਰਤਾਜ-44 ਆਦਿ ਜਿਹੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਬੀਜ ਵੀ ਵੇਚਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਝਾੜ ਲੈਣ ਲਈ ਸਿਆੜਾਂ ਵਿਚਲਾ ਫ਼ਸਲਾ 22.5 ਸੈ.ਮੀ. ਅਤੇ ਬੂਟੇ ਤੋਂ ਬੂਟੇ ਦਾ ਫ਼ਸਲਾ 7 ਸੈ.ਮੀ. ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਰ-ਟਿੱਲ ਡਰਿੱਲ ਜਾਂ ਹੈਪੀ ਸੀਡਰ ਨਾਲ 4.6 ਸੈਂ. ਮੀ. ਡੂੰਘੀ ਬਿਜਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ 12 ਕਿਲੋ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਬੀਜ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਣਕ ਵੱਢਣ ਮਗਰੋਂ ਬੀਜੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਦੀ ਮੂੰਗੀ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ 11 ਕਿਲੋ ਯੂਰੀਆ, 16 ਕਿਲੋ ਫਾਸਫੋਰਸ ਪਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਆਲੂਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੀਜਣ ਵਾਲੀ ਮੂੰਗੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਾਦ ਪਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਮੂੰਗੀ ਵਿੱਚ ਨਦੀਨਾ ਦੀ ਬੜੀ ਸਮੱਸਿਆ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਨਦੀਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋ ਰੋਡੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਰੋਡੀ ਬਿਜਾਈ ਤੋਂ ਚਾਰ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ ਤੇ ਦੂਜੀ ਉਸ ਤੋਂ ਦੋ ਹਫ਼ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ (ਜੇ ਲੋੜ ਪਵੇ)। ਜਦੋਂ ਫ਼ਸਲ ਦੀਆਂ 80 ਫ਼ੀਸਦੀ ਫਲੀਆਂ ਪੱਕ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਟਾਈ ਕਰ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਦਾਲਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਮੂੰਗੀ

ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਅਨਾਜ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਿੱਚ ਆਤਮਨਿਰਭਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਕੇਂਦਰੀ ਅੰਨ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਤੇ ਚੌਲ ਹੋਰ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੱਧ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਦਾਲਾਂ ਭਾਰਤ ਆਪਣੇ ਖਾਣ ਲਈ ਬਾਹਰੋਂ ਦਰਅਮਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕਣਕ-ਝੋਨੇ ਦਾ ਫ਼ਸਲੀ-ਚੱਕਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਦਾਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਸਬਜ਼-ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਘਟਦੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੰਨ 1970-71 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਦਾਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਹੇਠ 413.7 ਹਜ਼ਾਰ ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਸੀ, ਜੋ ਹੁਣ ਘਟ ਕੇ 33.5 ਹਜ਼ਾਰ ਹੈਕਟੇਅਰ 'ਤੇ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਜਸਥਾਨ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੇ ਕਰਨਾਟਕ ਦਾਲਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੋਹਰੀ ਰਾਜ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੂੰਗੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਰਕਬੇ 'ਤੇ ਮੱਧ ਅਤੇ ਅਰਹਰ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਣਕ-ਝੋਨੇ ਦੇ ਫ਼ਸਲੀ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਦੀ ਮੂੰਗੀ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਵਧੇਰੇ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਸਮਾਂ 20 ਮਾਰਚ ਤੋਂ 10 ਅਪ੍ਰੈਲ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਸਾਨ ਕਣਕ ਵੱਢ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਵੀ ਬਿਜਾਈ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੇਰੀ ਨਾਲ ਬੀਜਣ ਦਾ ਇਕੋ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮੀਂਹ ਫ਼ਸਲ ਪੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਫ਼ਸਲ ਪੂਰਾ ਝਾੜ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ।

ਕਿ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹਰੀ ਖਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਗਲੀ ਬੀਜਣ ਵਾਲੀ ਝੋਨੇ ਬਾਸਮਤੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨੂੰ ਘੱਟ ਯੂਰੀਆ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ। ਲਗਭਗ 25 ਫ਼ੀਸਦੀ ਯੂਰੀਏ ਦੀ ਬੱਚਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਦੀ ਮੂੰਗੀ ਨੂੰ ਆਲੂਆਂ, ਕਮਾਦ ਜਾਂ ਮਟਰਾਂ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਪਿੱਛੋਂ ਬੀਜਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੂੰਗੀ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕੋਈ ਖਾਦ ਪਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਉੱਥੇ ਇਸ ਨੂੰ 11 ਕਿਲੋ ਯੂਰੀਆ ਤੇ 100 ਕਿਲੋ ਸਿੰਗਲ ਸੁਪਰਫਾਸਫੇਟ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੱਚਤ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਸਿਹਤ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਦੀ ਮੂੰਗੀ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜੇ ਇਸੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਬਹਾਰ ਰੁੱਤ ਦੀ ਮੂੰਗੀ ਬੀਜੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ।

ਸਿੰਜਾਈ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਯੋਗ ਸਿੰਜਾਈ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੂੰਗੀ ਦੀ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਧੇਰੀ ਅਤੇ ਫਲੀਆਂ ਇਕਸਾਰ ਪੱਕਣਗੀਆਂ। ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਦੀ ਮੂੰਗੀ

ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਉਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਚੰਗੇ ਵੱਤਰ ਵਾਲੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਜੇ ਨਾੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਾਰਟ ਸੀਡਰ ਜਾਂ ਸੁਪਰਸੀਡਰ ਨਾਲ ਬੀਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਫ਼ਾਇਦਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਝੋਨੇ ਦੀ ਲੁਆਈ ਅਗੇਤੀ 15-20 ਜੂਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਬੱਚਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਦੀ ਮੂੰਗੀ ਪੱਕਣ ਨੂੰ 60-62 ਦਿਨ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਦੀ ਮੂੰਗੀ ਲਈ ਜੇ ਲੇਬਰ ਦੀ ਵੱਡੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਹੁਣ ਫਲੀਆਂ ਹੱਥ ਨਾਲ ਤੋੜਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਫ਼ਸਲ ਕੰਬਾਈਨ ਨਾਲ ਕੱਟੇ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਬਹੁਤ ਘਟ ਗਈ ਹੈ। ਝੋਨਾ-ਕਣਕ ਦੇ ਫ਼ਸਲੀ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਦੀ ਮੂੰਗੀ ਇਕ ਢੁੱਕਵੀਂ ਫਲੀਦਾਰ ਫ਼ਸਲ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਇਸ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਬੀਜਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜਮੁਖੀ, ਗੰਨਾ ਤੇ ਹੋਰ ਚਾਹਿਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਅਮਲੋਹ ਨੇੜੇ ਧਰਮਗੜ੍ਹ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪੀ. ਏ. ਯੂ. ਸਨਮਾਨਿਤ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਕਿਸਾਨ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੜੀਆ, ਜੋ ਕਈ ਸਾਲ ਤੋਂ ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਦੀ ਮੂੰਗੀ ਕਣਕ ਦੀ ਵਾਢੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੀਜਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਦੱਸਦਾ ਹੈ

ਮੱਕੀ ਨੂੰ 13500 ਕਿਊਬਿਕ ਲਿਟਰ ਪਾਣੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਦੀ ਮੂੰਗੀ ਨੂੰ 3000 ਕਿਊਬਿਕ ਲਿਟਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪੱਧਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਾਲ ਡਿਗਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪਾਣੀ ਬਚਾਉਣ ਪੱਖੋਂ ਗਰਮ ਰੁੱਤ ਦੀ ਮੂੰਗੀ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ 3 ਤੋਂ 5 ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਆਖ਼ਰੀ ਪਾਣੀ 50 ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਦੀ

ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਤਾ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਇਸ ਦਾ ਵੱਖਰੀਆਂ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਤਹਿਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੀ ਤਹਿ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਵਾ, ਭੂਮੀ, ਬੱਦਲ, ਮੀਂਹ ਆਦਿ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਨਾਈਟਰੋਜਨ, ਆਕਸੀਜਨ ਤੇ ਕਾਰਬਨ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਦੀ ਹੋਂਦ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪੌਦੇ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੈਸਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਪੌਦਿਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਲਈ ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਤੌਤਾਂ, ਪ੍ਰਭ-ਕਣਾਂ ਆਦਿ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਖਲਾਅ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਨਿਯਮਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਧਰਤੀ ਊਰਜਾ ਛੱਡ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬੱਦਲ, ਜਲਵਾਯੂ, ਪ੍ਰਭ, ਕਣ ਆਦਿ ਇਸ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਖਲਾਅ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਤਾਪਮਾਨ ਨੂੰ ਅਸਹਿ ਹਾਲਾਤ ਤੱਕ ਡਿੱਗਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੌਤਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨਾਲ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਤਾਪਮਾਨ ਵਿੱਚ ਸੈਂਕੜੇ ਡਿਗਰੀ ਸੈਂਟੀਗਰੇਡ ਫਰਕ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਾਣੀ ਤੇ ਪੌਦਾ

ਜੀਵਨ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ। ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਪਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋਰ ਅਸੁੱਚੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਨਅਤੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੁੰਹਦ ਵੀ ਕੁਝ ਔਗੁਣ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਧ ਰਹੀ ਮਾਤਰਾ ਮਾਹਿਰਾਂ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਜੀਵਨਦਾਤੇ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ

ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਅਹਿਮ ਗੁਣ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ 'ਜੀਵਨਦਾਤਾ' ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਖਣਾ ਜਾਂ ਜਜ਼ਬ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜੋ ਧਰਤੀ ਉਪਰਲੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਤੇ ਪੌਦਾ ਜੀਵਨ ਲਈ ਘਾਤਕ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ 'ਓਜ਼ੋਨ ਮੰਡਲ' ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਓਜ਼ੋਨ ਮੰਡਲ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਮਾਹਿਰਾਂ ਨੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੀ 'ਓਜ਼ੋਨ ਮੰਡਲ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਹ ਮੰਡਲ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਦੇ ਪਰਾ-ਵੈਂਗਣੀ ਭਾਗ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹਿੱਸਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ

ਜਜ਼ਬ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਖਣ ਕਿਰਿਆ ਓਜ਼ੋਨ ਤੇ ਆਕਸੀਜਨ ਦੀ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਪਰਾ-ਵੈਂਗਣੀ ਕਿਰਨਾਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਿਕਾਰ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚਮੜੀ ਦਾ ਕੈਂਸਰ, ਡੀ.ਐਨ.ਏ. ਵਿੱਚ

ਘਾਤਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਦਿ। ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਨਅਤੀ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਕਾਰਨ ਓਜ਼ੋਨ ਮੰਡਲ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਜਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਮਾਹਿਰਾਂ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦੀ ਖ਼ਾਸ ਖੂਬੀ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਖਲਾਅ ਵਿੱਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਟੁੱਟਦੇ ਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਟੁੱਟਦੇ ਤਾਰੇ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਕੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਰਗੜ ਬਲ ਨਾਲ ਹੀ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ

ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਮਦਦਗਾਰ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਦੂਰਸੰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ। ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦੇ ਓਜ਼ੋਨ ਮੰਡਲ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮੌਜੂਦਾ ਤਕਨੀਕੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਰੇਡੀਓ, ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਜਾਂ ਟੈਲੀਫੋਨ ਵਰਗੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੇ ਜਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਓਜ਼ੋਨ ਮੰਡਲ ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੇ ਤਸਵੀਰ ਤਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਭੇਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਰਸੰਚਾਰ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਆਪਣੇ ਖ਼ਾਸ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਰਚਨਾ ਕਰ ਕੇ ਧਰਤੀ ਲਈ 'ਜੀਵਨਦਾਤਾ' ਅਖਵਾਉਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਹੋਂਦ ਗ੍ਰਹਿ ਜਾਂ ਉਪ-ਗ੍ਰਹਿ 'ਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹੀ ਪਾਇਆ ਜਾਣਾ, ਉੱਥੇ ਮੁਨਾਸਿਬ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਯੋਗ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋ ਸਕੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਇਸ 'ਜੀਵਨਦਾਤਾ' ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਥਾਂ ਖ਼ਾਤਰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਨਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਣਗਿਣਤ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਇਹ 'ਜੀਵਨਦਾਤਾ' ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਰਹੇ।

- ਡਾ. ਅਮਰਇੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਸੰ. 81462-55300)

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਸ਼ੂਪਨ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ 299.9 ਮਿਲੀਅਨ ਬੋਵਾਈਨ, 65.06 ਮਿਲੀਅਨ ਭੇਡਾਂ, 135.17 ਮਿਲੀਅਨ ਬੱਕਰੀਆਂ, 0.62 ਮਿਲੀਅਨ ਘੋੜੇ, 0.4 ਮਿਲੀਅਨ ਉਠ ਅਤੇ 729.2 ਮਿਲੀਅਨ ਪੋਲਟਰੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਰਥ ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਿਰਵਾਹ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪਸ਼ੂ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੁਧ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਔਸਤਨ ਦੁੱਧ ਉਤਪਾਦਨ 1172 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ ਪ੍ਰਤੀ ਪਸ਼ੂ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਔਸਤਨ ਦੁੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਘੱਟ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਅਤੇ ਸੁੱਕੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ 61.1 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹਰਾ ਚਾਰਾ, 21.9 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸੁੱਕੀ ਫਸਲ ਦੀ ਰਹਿੰਦ ਖੁੰਹਦ ਅਤੇ 6.4 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਫੀਡ ਦੀ ਘਾਟ ਨਾਲ ਲੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਤੋਂ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਫਸਲ ਰਹਿੰਦ ਖੁੰਹਦ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭੂਸਾ, ਕੜਬੀ ਆਦਿ ਘਣਤਾ ਵਾਲੇ ਰੇਸ਼ੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਟੀਨ, ਘੁਲਣਸ਼ੀਲ ਕਾਰਬੋਹਾਈਡ੍ਰੇਟ, ਖਣਿਜ ਅਤੇ ਵਿਟਾਮਿਨ ਘੱਟ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਗੁਣਵੱਤਾ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾ ਦੋਨੋਂ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਫੀਡ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪਸ਼ੂਪਨ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਅੜਚਨ ਹੈ।

ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਦੁਧ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਜੇ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸੰਤੁਲਿਤ ਖੁਰਾਕ ਦੇਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਉੱਤਮ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੇ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪਸ਼ੂਪਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਚਾਰਾ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਵਧੀਆ ਵਿਧੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਾਫ ਹੈ ਕਿ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਟਿਕਾਊ ਤਕਨੀਕ ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਚਾਰਾ ਉਤਪਾਦਨ, ਡੇਅਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ। ਗ੍ਰੀਨਹਾਊਸ/ਪਾਲੀਹਾਊਸ ਵਿੱਚ ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਚਾਰੇ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸਹੀ ਵਿਕਲਪ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਗਾਇਆ ਹਰਾ ਚਾਰਾ ਭੇਡ, ਬੱਕਰੀ ਤੇ ਹੋਰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਖਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਚਾਰਾ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲੋੜ : 1. ਹਰਾ ਚਾਰਾ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਲਈ ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਮੀਨ ਉਪਲੱਬਧ ਨਾ ਹੋਣਾ।

2. ਸਿੰਚਾਈ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਲਈ ਸੀਮਿਤ ਸਾਧਨ ਹੋਣਾ।

3. ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚਾਰਾ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਸੀਮਿਤ ਜ਼ਮੀਨ ਹੋਣਾ।

4. ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ।

5. ਅਵਾਰਾ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਚਾਰਾ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦੇਣਾ।

6. ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਮੰਗ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣਾ।

ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਕੀ ਹੈ ? ਇਕੱਲੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਜਲਵਾਯੂ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਪੌਦੇ ਉਗਾਉਣ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਵਿੱਚ ਚਾਰੇ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ 15-30 ਡਿਗਰੀ ਸੈਲਸੀਅਸ ਤਾਪਮਾਨ ਤੇ ਲੱਗਭਗ 80-85 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਰਿਲੇਟਿਵ ਨਮੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਹੋਵੇ। ਸਾਧਾਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਪੌਦੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪੌਸ਼ਕ ਤੱਤ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਤਕਨੀਕ ਵਿੱਚ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪੌਸ਼ਕ ਤੱਤ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ ਪੌਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘੋਲ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ

ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਚਾਰਾ ਉਤਪਾਦਨ - ਇੱਕ ਲਾਭਦਾਇਕ ਤਕਨੀਕ

ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਜਾਂ ਜਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ਗ੍ਰੀਕ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਤਕਨੀਕ ਵਿੱਚ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਸਿਰਫ ਖਣਿਜ ਘੋਲ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਉਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹੈ। ਇਸ ਘੋਲ ਵਿੱਚ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਖਣਿਜ ਅਤੇ ਪੌਸ਼ਕ ਤੱਤ ਮਿਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਉਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੌਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਘੋਲ ਦੀ ਮਹਿਨੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੋ ਵਾਰ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਮਾਤਰਾ ਹੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਘੋਲ ਵਿੱਚ ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ, ਫਾਸਫੋਰਸ, ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ, ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ, ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ, ਸਲਫਰ, ਜ਼ਿੰਕ ਅਤੇ ਆਇਰਨ ਆਦਿ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖਾਸ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪੌਸ਼ਕ ਤੱਤ ਮਿਲਦੇ ਰਹਿਣ।

ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਚਾਰਾ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਲਾਭ : ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਚਾਰਾ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾਉਣ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਕਈ ਲਾਭ ਹਨ। ਇਸ ਤਕਨੀਕ ਤੋਂ ਉਲਟ ਜਲਵਾਯੂ ਦੇ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਚਾਰਾ ਉਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ ਜਾਂ ਜਿੱਥੇ ਮਿੱਟੀ ਉਪਜਾਊ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲਾਭ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ :

1. **ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੱਚਤ :** ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਇੱਕ ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਚਾਰਾ ਉਗਾਉਣ ਦੇ ਲਈ 2-3 ਲੀਟਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਿਵਾਇਤੀ ਤਕਨੀਕ ਵਿੱਚ 55-75 ਲੀਟਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

2. **ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਉਪਯੋਗ :** ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਤਕਨੀਕ ਤੋਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 1000 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਹਰਾ ਚਾਰਾ ਕੇਵਲ 480 ਵਰਗ ਫੁੱਟ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਿਵਾਇਤੀ ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਇਸ ਚਾਰੇ ਦੇ ਲਈ ਲੱਗਭਗ 25 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

3. **ਘੱਟ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ :** ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਤਕਨੀਕ ਵਿੱਚ 2-3 ਘੰਟੇ/ਦਿਨ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਿਵਾਇਤੀ ਤਕਨੀਕ ਵਿੱਚ ਬਿਜਾਈ ਤੇ ਕਟਾਈ ਤੱਕ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

4. **ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ :** ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਵਿੱਚ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲਾ ਹਰਾ ਚਾਰਾ ਲੈਣ ਲਈ ਬੀਜ ਪੁੰਗਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿਰਫ 7-8 ਦਿਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਿਵਾਇਤੀ ਤਕਨੀਕ ਵਿੱਚ 45-65 ਦਿਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।

5. **ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਚਾਰਾ ਉਤਪਾਦਨ :** ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਤਕਨੀਕ ਦੁਆਰਾ ਮੰਗ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਹਰਾ ਚਾਰਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

6. **ਚਾਰੇ ਦੇ ਪੌਸ਼ਕ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ :** ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਵਿੱਚ ਵਾਧੂ ਪੌਸ਼ਕ ਤੱਤ ਆਦਿ ਪਾ ਕੇ ਚਾਰੇ ਦੇ ਪੌਸ਼ਕ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਚਾਰਾ ਪੌਸ਼ਕ ਤੱਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਬੀਟਾ ਕੈਰੋਟੀਨ, ਵਿਟਾਮਿਨ ਸੀ ਅਤੇ ਈ, ਖਣਿਜ ਜਿਵੇਂ ਸੈਲੀਨੀਅਮ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਕ ਆਦਿ ਦਾ ਚੰਗਾ ਸਰੋਤ ਹੈ।

7. **ਦੁੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ :** ਦੁਧ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਿੱਚ ਡ੍ਰਾਈ ਮੈਟਰ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਭਰਪਾਈ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੁੱਧ

**ਮਧੂ ਸੈਲੀ, ਕੇ. ਵੀ. ਕੇ.,
ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ
(ਮੋ. 96434-42427)**

ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਵਿਚ ਕਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖੋਜ ਨੇ ਸਾਬਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਚਾਰੇ ਨਾਲ 8-13.7 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੱਕ ਦੁੱਧ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

8. **ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦਾ ਘੱਟ ਨੁਕਸਾਨ :** ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਵਿੱਚ ਉਗਾਏ ਗਏ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਉਪਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਚਾਰਾ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

9. **ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਤਪਾਦਨ :** ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਵਿੱਚ ਚਾਰੇ ਦੀ ਵਾਧਾ ਦਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਰਵਾਇਤੀ ਤਕਨੀਕ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਦੁੱਧ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹਰਾ ਚਾਰਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਜੁਤਾਈ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਛੋਟਾ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਘਾਟ, ਖਾਰਾ ਪਾਣੀ, ਮਜ਼ਦੂਰ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਚਾਰਾ ਉਤਪਾਦਨ ਤਕਨੀਕ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਹਿਮ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਜੇ ਇਹ ਚਾਰਾ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ 5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਚਨਯੋਗ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਅਤੇ 4.9 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੁੱਲ ਪਾਚਕ ਪਦਾਰਥ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਗੇ। ਜਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਦੇ ਲਈ ਜਿਹੜੇ ਢਾਂਚਿਆਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ 2 ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (1) ਹਾਈਟੈਕ ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ ਚਾਰਾ ਸਿੰਚਾਈ ਇਕਾਈ, (2) ਲੋ ਕਾਸਟ ਜਾਂ ਘੱਟ ਖਰਚ ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ ਚਾਰਾ ਸਿੰਚਾਈ ਇਕਾਈ।

ਹਾਈਟੈਕ ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ ਚਾਰਾ ਸਿੰਚਾਈ ਇਕਾਈ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਇਕਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਨੁਕੂਲ ਜਾਂ ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਰ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਇਕਾਈ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਹਾਵ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਸੈਂਸਰ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਰੇ ਨੂੰ ਲਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਲਾਗਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਖਾਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਬੀ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜੌਂ, ਜਵੀ, ਕਣਕ ਆਦਿ ਦੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਠੰਡਾ ਅਤੇ ਸੁੱਕਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਰ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਘੱਟ ਲਾਗਤ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ ਪਾਣੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਚਾਰਾ ਸਿੰਚਾਈ ਇਕਾਈ : ਇਹ ਘੱਟ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਵੀ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਇਕਾਈ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਬਾਂਸ, ਲੱਕੜ, ਗੈਲਵੇਨਾਈਜ਼ਡ ਲੋਹੇ ਆਦਿ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਢਾਂਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਦੇਣ ਦੇ ਲਈ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਦੀਵਾਰ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਇਹ ਹੋਰ ਵੀ ਘੱਟ ਕੀਮਤ ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੰਚਾਈ ਦੇ ਲਈ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਡੁਆਰੇ ਜੋ ਕਿ ਆਟੋਮੈਟਿਕ ਜਾਂ ਹੱਥ ਨਾਲ ਚਲਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਉਪਯੋਗ ਵਿੱਚ ਲਿਆਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਾਤਾਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਚਾਰੇ ਜਾਂ ਫਸਲ ਨੂੰ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਉਸ ਸਥਾਨ ਦੇ ਮੌਸਮ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। 30-300 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਤਾਜ਼ਾ ਚਾਰਾ ਉਗਾਉਣ ਦੇ ਲਈ ਇਕਾਈ ਵਿੱਚ ਲੱਗਭਗ 6000-50000 ਤੱਕ ਲਾਗਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਜਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ : ਹਾਈਡ੍ਰੋਪੋਨਿਕ ਵਿੱਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਵਿੱਚ ਚਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੌਂ, ਉੱਟ, ਕਣਕ, ਜਵਾਰ, ਮੱਕੀ ਆਦਿ। ਜਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚਾਰਾ ਉਤਪਾਦਨ ਭੂਗੋਲਿਕ ਹਾਲਾਤ, ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਬੀਜ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਲਈ ਬੀਜੇ ਗਏ ਬੀਜ ਸਾਫ, ਸਾਬਤ, ਕੀੜਾ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਭਿਉਂ ਕੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪੌਦਾ ਬਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਧਾਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਜੂਟ ਦੇ ਥੈਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਿਉਂ ਕੇ ਇੱਕ ਦੋ ਦਿਨ ਦੇ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਬੀਜ ਹੁਣ ਅੰਕੁਰਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸਦੇ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਲੇਟਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਪਲੇਟਾਂ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਸਾਫ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ

ਹਨ। ਪੁੰਗਰੇ ਹੋਏ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਸਿੰਚਾਈ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਭਿੰਜੀਆਂ ਰਹਿਣ। ਛੋਟੇ ਗ੍ਰੀਨ ਘਾਹ ਕਮਰੇ ਦੀ ਸਿੰਚਾਈ ਦੇ ਲਈ ਸਾਧਾਰਨ ਸਪਰੇ ਜਾਂ ਪਿੰਪਿੰਗ ਸਪ੍ਰੇ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਵੱਡੀ ਇਕਾਈ ਹੈ ਤਾਂ ਆਟੋਮੈਟਿਕ ਸਪ੍ਰੇ ਵੀ ਉਪਯੋਗ ਵਿੱਚ ਲਿਆਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਅਸੀਂ ਜਲ ਸਿੰਚਾਈ ਵਿੱਚ ਖਰਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਪਤਾ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਾਧਾਰਨ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿੱਚ 3-5 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਮੱਕੀ ਦੀ ਘਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ 1.5 ਲੀਟਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 3 ਲੀਟਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪੌਸ਼ਕ ਘੋਲ : ਪਹਿਲੇ ਮਾਈਕ੍ਰੋ-ਨਿਊਟ੍ਰੀਐਂਟਸ : ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ, ਫਾਸਫੋਰਸ, ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ

ਦੂਜੇ ਮਾਈਕ੍ਰੋ-ਨਿਊਟ੍ਰੀਐਂਟਸ : ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ, ਸਲਫਰ, ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ

ਮਾਈਕ੍ਰੋ-ਨਿਊਟ੍ਰੀਐਂਟਸ : ਬੋਰੋਨ, ਕਲੋਰੀਨ, ਮੈਗਨੀਜ਼, ਆਇਰਨ, ਜ਼ਿੰਕ, ਕਾਪਰ, ਮਾਲੀਬਡੇਨਮ, ਨਿਕਲ

ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ : 210 ਪੀ.ਪੀ.ਐਮ., ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ-235 ਪੀ. ਪੀ. ਐਮ., ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ-200 ਪੀ.ਪੀ.ਐਮ., ਫਾਸਫੋਰਸ-31 ਪੀ. ਪੀ. ਐਮ., ਸਲਫਰ-64 ਪੀ.ਪੀ.ਐਮ., ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ-48 ਪੀ. ਪੀ. ਐਮ., ਆਇਰਨ-1 ਤੋਂ 5 ਪੀ. ਪੀ. ਐਮ., ਜ਼ਿੰਕ-0.05 ਪੀ. ਪੀ. ਐਮ., ਮਾਲੀਬਡੇਨਮ-0.01 ਪੀ. ਪੀ. ਐਮ., ਕਾਪਰ-0.02 ਪੀ. ਪੀ. ਐਮ।

ਦਿਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਰੇ ਦਾ ਵਾਧਾ ਚੱਕਰ : ਪਹਿਲਾ ਦਿਨ - ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਭਿਉਂ ਕੇ ਦਾਣੇ ਨੂੰ ਪਲੇਟਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕਿ ਸ਼ੈਲਫ ਤੇ ਰੱਖੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਵਿੱਚ ਸਾਮਾਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਦਿਨ-ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਬੀਜ ਪੁੰਗਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤੀਜਾ ਦਿਨ ਅਤੇ ਚੌਥਾ ਦਿਨ - ਜੜ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਲੀਨ ਵਰਗਾ ਗੁਥਿਆ

ਹੋਇਆ ਜਾਲ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਵਾਂ ਅਤੇ ਛੇਵਾਂ ਦਿਨ : ਜੜ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਤਣੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵਾਧਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਸੱਤਵਾਂ ਦਿਨ - ਇਸਨੂੰ ਫੀਡਿੰਗ ਡੇਅ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਸਮੇਂ 8-10 ਇੰਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਨੂੰ ਪਲੇਟਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਖਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਘੱਟ ਲਾਗਤ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੀਨ ਹਾਊਸ ਵਿੱਚ 1 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਮੱਕੀ ਤੋਂ 7 ਤੋਂ 10 ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ 8-10 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਮੱਕੀ ਦਾ ਚਾਰਾ ਉਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤਕਨੀਕਾਂ

ਜੁਗਰਾਜ ਸਿੰਘ, ਨਿਲੇਸ਼ ਬਿਵਾਲਕਰ ਅਤੇ ਰਾਕੇਸ਼ ਸ਼ਾਰਦਾ, ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ

ਸੂਖਮ ਸਿੰਚਾਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪਾਣੀ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਰਜਾ, ਲੇਬਰ ਅਤੇ ਖਾਦ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਫਸਲ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤੁਪਕਾ ਸਿੰਚਾਈ ਵਾਲੇ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਸਿੰਚਾਈ ਕੁਸ਼ਲਤਾ 90 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿ ਰਵਾਇਤੀ ਢੰਗ ਦੇ ਸਿੰਚਾਈ ਸਿਸਟਮ (35-45

4. ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਹੀ ਅਤੇ ਢੁੱਕਵੀਂ ਵਰਤੋਂ ਉੱਪਰ ਲਵਾਈ।

5. ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਦੀ ਅਸਰਦਾਰ ਵਰਤੋਂ।

6. ਜੜ੍ਹ ਖੇਤਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਵਧੀਆ ਕੰਟਰੋਲ।

7. ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਾਲਾਤ ਤੱਕ ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ ਉਤਪਾਦਨ।

ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

15. ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਿਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਲਗਾਤਾਰ ਵਧ ਰਹੀ ਆਬਾਦੀ ਸ਼ਹਿਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀ ਖੱਲੇ ਜ਼ਮੀਨ ਲਗਾਤਾਰ

ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ) ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਹੈ। ਪਰ ਫੁਆਰਾ ਸਿੰਚਾਈ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਕਾਰਜ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਥੋੜੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (70 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ), ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਖੇਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੂਖਮ ਸਿੰਚਾਈ ਦੇ ਲਾਭ :

1. ਸਿੰਚਾਈ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੱਚਤ।
2. ਪਾਣੀ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਦਰ ਵਿਚ ਕਮੀ।
3. ਬੂਟੇ ਦੁਆਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਇਕਸਾਰ ਲਵਾਈ।
8. ਖੇਤ ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਵਧੀ ਹੋਈ ਗੁਣਵੱਤਾ।
9. ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ।
10. ਨਦੀਨਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਰੋਕਥਾਮ।
11. ਘੱਟ ਬਿਜਲੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਉਰਜਾ ਦੀ ਬੱਚਤ।
12. ਘੱਟ ਕਿਰਤ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ।
13. ਹਲਕਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਬਗੈਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
14. ਉੱਚੀ ਨੀਵੀਂ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ ਘੱਟ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਧਾਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਵੱਧ ਰਹੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਖਾਣ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਪ੍ਰਤੀਕੂਲ ਮੌਸਮੀ ਹਾਲਾਤ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਆਸਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਕਾਸ਼ਤ ਵਿਚ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਉੱਪਰ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਖੇਤੀ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਬਦਲ ਹੈ। ਸ਼ਿਮਲਾ ਮਿਰਚ ਅਤੇ ਟਮਾਟਰ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਗਰੀਨ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ

ਸੂਖਮ ਸਿੰਚਾਈ ਵਰਤਣ ਨਾਲ ਝਾੜ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੱਚਤ				
ਫਸਲ	ਤੁਪਕਾ ਸਿੰਚਾਈ ਹੇਠ ਝਾੜ (ਟਨ/ਹੈਕ.)	ਰਵਾਇਤੀ ਢੰਗ ਹੇਠ ਝਾੜ (ਟਨ/ਹੈਕ.)	ਝਾੜ ਵਿਚ ਵਾਧਾ (ਟਨ/ਹੈਕ.)	ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੱਚਤ (ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ)
ਆਲੂ	44	29	15	39
ਮਿਰਚ	30	20	10	47
ਪਿਆਜ਼	51	28	23	44
ਕਣਕ	7	5	2	39
ਬਹਾਰ ਕੁੱਦ ਵਾਲੀ ਮੱਕੀ	6	4	2	40
ਮਟਰ	20	11	9	50
ਬੈਂਗਣ	75	44	31	44
ਕਪਾਹ	2.8	2.4	0.2	45
ਕੱਦੂ	79	51	24	26
ਗੋਦਾ	14	11.5	2.5	38
ਕਿੰਨੂ	45	33	8	40
ਅਮਰੂਦ	28	20	8	39
ਕਰੇਲਾ	30	19	11	37
ਕਮਾਦ	108	85	23	35

ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਝਾੜ ਵਿਚ ਚੋਖਾ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਰਵਾਇਤੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਤਪਾਦਨ ਮੌਸਮੀ ਕਾਰਕਾਂ ਕਰਕੇ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਵਾਇਤੀ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਬੇਮੌਸਮੀ ਕਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਗਰੀਨ ਹਾਊਸ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਤਾਪਮਾਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਤੱਕ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਫਸਲ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਿਮਲਾ ਮਿਰਚ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਸਿਰਫ ਗਰੀਨ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਹੀ ਢੁੱਕਵੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਆਸਮਾਨ ਹੇਠ ਕੀਤੀ ਕਾਸ਼ਤ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਕਿਸਾਨ ਵੀਰ ਗਰੀਨ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੀ ਸ਼ਿਮਲਾ ਮਿਰਚ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਨੂੰ ਕਰਨ ਦੀ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਮਦਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸੂਖਮ ਸਿੰਚਾਈ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਖੇਤੀ ਉੱਪਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਬਸਿਡੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਖੇਤੀ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨ ਵੀਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਫਲਾਂ, ਫੁੱਲਾਂ ਜੜ੍ਹੀ ਬੂਟੀਆਂ, ਪਨੀਰੀਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪਲਾਸਟਿਕ ਬਣਿਆ ਚੁਣੌਤੀ

ਹਰ ਸਾਲ 22 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਧਰਤੀ ਦਿਵਸ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨਾ, ਜਲਵਾਯੂ ਤਬਦੀਲੀ ਤੇ ਹੋਰ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ...

ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਮਾਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਿਲ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਇੱਕ ਗ੍ਰਹਿ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਧੜਕਦੀ ਹੈ, ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਖ਼ਤਰ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦੁਆਲੇ ਗੈਸਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਚੱਦਾ ਤਾਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਵਿਗਸਣ ਮੌਲਣ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਆਕਸੀਜਨ, ਕਾਰਬਨ, ਉਰਜਾ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਭਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਕਲ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਾਣੀ 'ਮਨੁੱਖ' ਵੀ ਇਸੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪੜ੍ਹੀ-ਸੁਣੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਕੁਦਰਤ ਦੀਆਂ ਨਿਆਮਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਦਾ ਮਾਲ ਸਮਝ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥੀਂ ਲੁੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਜ ਕੇ ਪਲੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਦਿਖਾਈ ਤਾਂ ਅਲਾਮਤਾਂ ਸਿਰ ਚੁੱਕਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਡਰਦਾ ਮਨੁੱਖ ਧਰਤੀ ਦਿਵਸ ਮਨਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਿਆ।

ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਲਾਉਂਦਾ ਖੋਰਾ

ਅਸੀਂ ਹਰ ਸਾਲ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਬਿਲੀਅਨ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੇ ਲਿਫ਼ਾਢੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਪਲਾਸਟਿਕ ਦਾ ਕੂੜਾ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਵੱਡੀ ਦਿੱਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਪਲਾਸਟਿਕ ਕੂੜਾ ਬਣ ਕੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ

ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜਲਦੀ ਕਿਤੇ ਜੈਵਿਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਗਲਦਾ ਨਹੀਂ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣਾ ਠਿਕਾਣਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਖੋਜੀ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਕਈ ਢੀਨ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਲਦੇ। ਜਦੋਂ ਅਪਘਟਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰਾਂ ਖਿਲਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜ਼ਹਿਰਾਂ ਸਾਡੀ ਭੋਜਨ ਲੜੀ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਸ਼ੂ ਲਿਫ਼ਾਢੇ ਨਿਗਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੁਆਕਾਂ ਦਾ ਚੱਬ ਕੇ ਸੁੱਟਿਆ ਚਿੰਗਮ ਜਨੌਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁੰਝਾਂ ਨੂੰ ਜਿੰਦਗਾ ਲਗਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਪਲਾਸਟਿਕ ਕਿੱਥੇ ਹਜ਼ਮ ਹੁੰਦਾ? ਪਸ਼ੂ ਤੜਫਦੇ-ਤੜਫਦੇ ਆਖ਼ਰ ਮਰ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੱਛੀਆਂ ਦੇ ਢਿੱਡਾਂ ਵਿੱਚ ਚੀਰ-ਫਾੜ ਦੋਰਾਨ ਕਿੱਲੋ-ਕਿੱਲੋ ਪਲਾਸਟਿਕ ਕਚਰਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਸਿੰਗਲ ਯੂਜ਼ ਪਲਾਸਟਿਕ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਖਾਲੀ ਬੋਤਲਾਂ, ਡਿਸਪੋਜੇਬਲ ਸਰਿੰਜਾਂ, ਸ਼ੀਸ਼ੀਆਂ, ਬਰਤਨ, ਇਸਤਿਹਾਰ, ਟੇਪਾਂ, ਖਿਡੌਣੇ, ਪੈਕਿੰਗ ਦੇ ਡੱਬੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੂੜਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਦੱਬੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੇ ਲਿਫ਼ਾਢੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਪੁੰਗਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਪੌਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੀਕ ਸਿੰਚਾਈ ਦਾ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਣ ਦਿੰਦੇ। ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ 'ਤੇ ਆਏ ਲੋਕ ਦਰਿਆਵਾਂ, ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ

ਕੰਢੇ ਪੈਕਿੰਗ, ਸਿਗਰਟਾਂ ਦੀਆਂ ਡੱਬੀਆਂ, ਖਿਡੌਣੇ, ਡਿਸਪੋਜੇਬਲ ਪਲੇਟਾਂ, ਚਮਚੇ, ਗਿਲਾਸ ਖਿਲਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਛਿਆਰੇ ਜਾਲ, ਕੁੰਡੀਆਂ, ਬੱਧੀਆਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਕਾਰਬਨਿਕ ਕੂੜੇ ਅਤੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਕਚਰੇ ਦੇ ਢੇਰ ਦੱਬੇ ਪਏ ਹਨ। ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੇ ਬਾਰੀਕ ਦਾਣੇ ਖਾ ਕੇ ਕੱਛੂਕੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਕਿਸਮਾਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਣੀਆਂ 'ਤੇ ਤੈਰਦਾ ਪਲਾਸਟਿਕ ਜਲ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਮੌਤ ਦਾ ਫੰਦਾ ਬਣ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਬਨਸਪਤੀਆਂ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪਲਾਸਟਿਕ ਵਿਚਲੇ ਰਸਾਇਣਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਚਮੜੀ ਜਜ਼ਬ ਕਰ ਕੇ 'ਜਲਣ ਰੋਗ' ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕਿਵੇਂ ਪਾਈਏ ਕੂੜੇ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ

ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੇ ਲਿਫ਼ਾਢਿਆਂ ਨੂੰ ਰੀਸਾਈਕਲਿੰਗ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਬੜਾ ਸਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਘਰ ਦੇ ਕੂੜੇ ਲਈ ਤਿੰਨ ਡੱਬੇ ਲਗਾਏ ਜਾਣ। ਪਹਿਲਾ ਆਮ ਘਰੇਲੂ ਕੂੜੇ ਲਈ, ਦੂਜੇ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਪਲਾਸਟਿਕ ਕਚਰਾ, ਜੋ ਰੀਸਾਈਕਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪਲਾਸਟਿਕ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾ ਰੀਸਾਈਕਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜੈਵਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਅਪਘਟਿਤ ਹੋ ਸਕੇ, ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੂੜੇ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸਮੇਟਿਆ ਜਾਵੇ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੀਸਾਈਕਲਿੰਗ ਯੂਨਿਟ ਲਗਾਏ ਜਾਣ। ਸਥਾਨਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਜਾਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣ।

ਰੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਿੰਗਾਰੋ ਧਰਤੀ

ਅੱਜ ਦੇ ਦਿਨ ਧਰਤੀ ਦਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰੋ, ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਧਰਤੀ 'ਕੱਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਸਭਨਾਂ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਘਰ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਦਿਵਸ ਨੂੰ ਮਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਵਾਂਗ ਮਨਾਇਓ। ਕੇਕ ਕੱਟ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਅੱਜ ਰੁੱਖ ਪੌਦੇ ਲਗਾ ਕੇ ਸਿੰਗਾਰਿਓ। ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਹਰ ਇਕ ਦਿਨ ਧਰਤੀ ਦਿਵਸ ਹੋਵੇ। ਤੁਸੀਂ ਧਰਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਚੇਤੇ ਰੱਖ ਸਕੋ।

- ਪ੍ਰਿ. ਹਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਾਇਰ

ਚਾਰੇ ਦੀ ਘਾਟ ਦਾ ਉੱਤਮ ਬਦਲ ਹੇਅ

ਹੇਅ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਚਾਰੇ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਖੁਰਾਕ ਮਿਲਦੀ ਰਹੇ...

ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ, ਦੁੱਧ ਦੀ ਵਧੀਆ ਪੈਦਾਵਾਰ ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉੱਚ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰ ਉਪਲੱਬਧਤਾ ਯਕੀਨੀ ਅਤੇ ਪੱਤੇ ਵੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਫ਼ਸਲਾਂ ਮੋਟੇ, ਕਠੋਰ ਤਣਿਆਂ ਅਤੇ ਘੱਟ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ

ਹੇਅ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਊਰਜਾ, ਰੇਸ਼ਾ (ਫਾਈਬਰ) ਅਤੇ ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੁੱਧ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦਗਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ...

ਬਣਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਣ ਕਿਸਾਨੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਪਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਜਲਵਾਯੂ ਕਾਰਨ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਕਮੀ ਵਾਲੇ ਮੌਸਮ ਦੌਰਾਨ ਜਦੋਂ ਚਾਰੇ ਦੀ ਉਪਲੱਬਧਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਿੱਚ ਧਾਤਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਕਾਰਨ ਕਈ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਤਰੱਕੀ ਕਾਰਨ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਕਮੀ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ (ਨਵੰਬਰ-ਜਨਵਰੀ ਅਤੇ ਮਈ-ਜੂਨ) ਦੌਰਾਨ ਚਾਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਹੇਅ (ਸੁੱਕਾ ਚਾਰਾ) ਚਾਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਕਲਪੀ ਸਰੋਤ ਹੈ।

ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼
ਹੇਅ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਚਾਰੇ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਖੁਰਾਕ ਮਿਲਦੀ ਰਹੇ। ਸਾਲ ਦੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਜਿਵੇਂ ਫ਼ਰਵਰੀ ਅਤੇ ਮਾਰਚ ਵਿੱਚ ਬਰਸੀਮ, ਲੂਸਨ ਅਤੇ ਰਾਈ ਘਾਹ ਵਰਗੇ ਚਾਰੇ ਵੱਧ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ

ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਹੇਅ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ

ਇਹ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਚਾਰਾ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਰੇ ਦੀ ਕਟਾਈ ਰੀਪਰ ਜਾਂ ਚਾਰਾ ਕੱਟਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਬੱਚਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਟਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਾਰੇ ਨੂੰ ਉਲਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਚਾਰਾ ਜਲਦੀ ਅਤੇ ਇਕਸਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੁੱਕੇ। ਜਦੋਂ ਚਾਰੇ ਦੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਨਮੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਰੈਕਰ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਲਾਈਨਾਂ (ਲੰਬੀਆਂ ਢੇਰੀਆਂ) ਵਿੱਚ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੇਲਰ ਮਸ਼ੀਨ ਨਾਲ ਗੱਠਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੇਲਰ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ ਗੱਠਾਂ ਹਲਕੀਆਂ, ਸੰਭਾਲਣ ਵਿੱਚ ਆਸਾਨ ਅਤੇ ਢੋਆ-ਢੁਆਈ ਵਿੱਚ ਸੁਵਿਧਾਜਨਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਠਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਕੀ ਉੱਚੀ ਤੇ ਹਵਾਦਾਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਟੋਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਹੇਅ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਚੰਗੀ ਖੁਰਾਕ ਉਪਲੱਬਧ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਤੋਂ ਹੇਅ ਬਣਾਉਣਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

ਉਚਿਤ ਫ਼ਸਲਾਂ
ਹੇਅ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਤੋਂ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਣੇ ਪਤਲੇ

। ਜਵੀ, ਬਰਸੀਮ, ਲੂਸਨ ਅਤੇ ਰਾਈ ਘਾਹ ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ। ਦਾਲਾਂ ਵਾਲੇ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਵਾਲੇ ਪੌਦੇ (ਜਿਵੇਂ ਬਰਸੀਮ, ਲੂਸਨ ਆਦਿ) ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੱਟਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਫੁੱਲ ਆਉਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇ।

ਸੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਹਰਾ ਚਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਹੇਅ
ਹੇਅ ਸੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਹਰਾ ਚਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਘਾਹ ਜਾਂ ਦਾਲਾਂ ਵਾਲੇ ਪੌਦਿਆਂ (ਜਿਵੇਂ ਬਰਸੀਮ, ਲੂਸਨ ਆਦਿ) ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਸੁਕਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੇਅ ਵਿੱਚ ਨਮੀ ਘੱਟ ਕੇ ਲਗਭਗ 15 ਤੋਂ 18 ਫ਼ੀਸਦੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਏਨੀ ਨਮੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਉੱਲੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਜੀਵਾਣੂ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਚਾਰਾ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਤਾਜ਼ਾ ਚਾਰਾ ਉਪਲੱਬਧ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ
ਹੇਅ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੜਾਅ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਅੰਤਿਮ ਉਤਪਾਦ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ। ਹੇਅ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਦੋ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਬਰ ਤੇ

ਵਿਵਸਥਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਦੁੱਧ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੀਆ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਹਿੰਗੀ ਖੁਰਾਕ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਵੀ ਘਟਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਦੋਵੇਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ। ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਤੋਂ ਹੇਅ ਬਣਾਉਣਾ ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਕ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਸਸਤਾ ਤੇ ਸੌਖਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸਾਨ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਸਹੀ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਕਟਾਈ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਢੁਕਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੁੱਕਾ ਕੇ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲਣ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਲ ਭਰ ਆਪਣੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਚੰਗੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲਾ ਚਾਰਾ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਸੁੱਕੇ ਹੇਅ ਵਿੱਚ 90 ਫ਼ੀਸਦੀ ਸੁੱਕਾ ਪਦਾਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲਗਭਗ 6 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 15 ਫ਼ੀਸਦੀ ਸੁੱਕਾ ਪਦਾਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਹੇਅ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ 6 ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ 1 ਸਾਲ ਤੱਕ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਟੋਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

- ਡਾ. ਪ੍ਰਭਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨ, ਡਾ. ਸੁਚਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਮੋ. 86965-00007)

ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਲਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਇਕਸਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੁੱਕ ਸਕੇ। ਬਰਸੀਮ ਤੇ ਲੂਸਨ ਵਰਗੇ ਚਾਰੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਉਲਟਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੋਸ਼ਕ ਤੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਨਮੀ ਲਗਭਗ 15-18 ਫ਼ੀਸਦੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚਾਰਾ ਹੱਥ ਨਾਲ ਮੋੜਨ 'ਤੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਟੁੱਟਣ ਲੱਗ ਪਵੇ ਤਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਢੇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁੱਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁੱਕੀ, ਉੱਚੀ ਤੇ ਹਵਾਦਾਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਖਰਾਬ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਕਿਵੇਂ ਕਰੀਏ ਪਛਾਣ ?
ਚੰਗੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਹੇਅ ਹਲਕੇ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਉੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜੇ ਹੇਅ ਦਾ ਰੰਗ ਕਾਲਾ ਜਾਂ ਭੂਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਦੁਰਗੰਧ ਆਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਉੱਲੀ ਦਿੱਸੇ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਹੇਅ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਖਵਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ 'ਤੇ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।
ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਾਇਦੇ
ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਤੋਂ ਹੇਅ ਬਣਾਉਣ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫ਼ਾਇਦੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਹਰੇ ਚਾਰੇ ਦੀ ਘਾਟ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਖੁਰਾਕ ਦੀ ਪੂਰੀ

ਸਿਹਤ ਲਈ ਗੁਣਕਾਰੀ ਸੁਹੱਜਣਾ

ਇਹ ਰੁੱਖ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ...

ਮੋਰਿੰਗਾ ਓਲੀਫੇਰਾ, ਇਕ ਬਹੁਪੱਖੀ ਰੁੱਖ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸੁਹੱਜਣਾ, ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਸਹਿਜਨਾ, ਸੁਜਾਨਾ, ਸੇਜਨ ਅਤੇ ਮੂੰਗਾ ਆਦਿ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਡਰਮਸਟਿਕ ਟ੍ਰੀ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵੱਧਣ ਵਾਲਾ, ਮੈਰੀਨਿਗਰਾਮੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਰੁੱਖ ਹੈ। ਇਸ ਰੁੱਖ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸੇ ਕਈ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਹਰੀਆਂ ਫਲੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਦਵਾਈ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਰੁੱਖ

ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੁਹੱਜਣਾ ਦੇ ਫਾਇਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਰੁੱਖ ਨੇ ਕਿੱਕਰਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲੈ ਲਈ ਹੈ। ਜਗ੍ਹਾ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਸੁਹੱਜਣਾ ਦੇ ਰੁੱਖ ਲਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭੋਜਨ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਸਬਜ਼ੀ ਬਣਾ ਕੇ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰੋਠੇ ਜਾਂ ਰੋਟੀ ਬਣਾ ਕੇ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਕਾ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਪਾਊਡਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਲੀਆਂ ਦਾ ਆਚਾਰ ਵੀ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਪੌਦੇ ਦੀ ਉੱਚਾਈ 10 ਮੀਟਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਹਰ ਸਾਲ ਡੇਢ ਤੋਂ ਦੋ ਮੀਟਰ ਦੀ ਉੱਚਾਈ ਤੋਂ ਕੱਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਹੋਰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਫਲਾਂ, ਫੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕੱਚੀਆਂ ਹਰੀਆਂ ਫਲੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸੁਹੱਜਣਾ ਦੇ ਲਗਪਗ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ (ਪੱਤਾ, ਫੁੱਲ, ਫਲ, ਬੀਜ, ਟਾਹਣੀ, ਸੱਕ, ਜੜ੍ਹ, ਬੀਜਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਤੇਲ ਆਦਿ) ਖਾਧੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕੁੱਝ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਵਾਨ ਫਲੀਆਂ ਖਾਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖਾਧਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਾਦ ਖੁੱਬ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਦੀ ਸੱਕ, ਰਸ, ਪੱਤੇ, ਬੀਜ, ਤੇਲ ਅਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਰਵਾਇਤੀ ਦਵਾਈਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਜੂਸ ਨੂੰ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤੀ ਪਕਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੋਰਿੰਗਾ, ਡਰਮਸਟਿਕ ਆਦਿ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਐਸਪੀ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਸੁਹੱਜਣਾ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪੀਸ ਕੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਖਾਣ ਨਾਲ ਹੱਡੀਆਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਚਨ ਤੰਤਰ ਲਈ ਫਾਇਦੇਮੰਦ, ਹਾਈ ਬਲੱਡ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਂ ਲਈ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਹੈ। ਕੈਂਸਰ ਦੇ ਖ਼ਤਰੇ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਗਰ ਲਈ ਵੀ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ 300 ਤੋਂ ਵੱਧ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ 90 ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਲਟੀਵਿਟਾਮਿਨ, 45 ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਐਂਟੀ-ਆਕਸੀਡੈਂਟ ਗੁਣ, 35 ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਦ ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਅਤੇ 17 ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਐਮੀਨੋ ਐਸਿਡ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗਰੀਬਾਂ ਲਈ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਮੁਫਤ ਮਲਟੀਵਿਟਾਮਿਨ ਹੈ। ਇਹ ਇਮਿਊਨਿਟੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ੁਕਾਮ, ਫਲੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰੋਗਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦਿਲ ਦੀ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦਾ ਹੈ।

ਸੁਹੱਜਣੇ ਵਿੱਚ ਓਮੇਗਾ-3 ਫੈਟੀ ਐਸਿਡ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਕੋਲੈਸਟ੍ਰੋਲ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਅਤੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਐਂਟੀ-ਡਾਇਬਿਟਿਕ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸ਼ੂਗਰ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੁਹੱਜਣਾ ਫਾਇਬਰ ਨਾਲ ਵੀ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਾਚਨ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਬਜ਼ ਵਰਗੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਗੁਣ ਚਮੜੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਅਤੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਬ੍ਰਿਸ਼ ਭਾਨ ਬੁਜਰਕ, ਮੋਬਾਇਲ 98761-01698

ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਪਜਾਂ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ।

ਡਾ. ਸ. ਸ. ਫੀਨਾ

ਕਣਕ ਤੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਖਰੀਦ ਕਰਕੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਫਸਲ - ਚੱਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਫਸਲਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਬਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤੀ ਉਪਜ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਯਕੀਨੀ ਮੰਡੀਕਰਨ ਦੀ ਵੱਡੀ ਘਾਟ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਖੇਤੀ ਜਿਨਸਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੱਡੇ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 8% ਜੋਤਾਂ 5 ਏਕੜ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਯਕੀਨੀ ਮੰਡੀ ਦਾ ਜੋਖਮ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਉਠਾ ਸਕਦੀਆਂ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰ ਤੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਹੁਤੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਲੀਕੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਕਿਰਤ ਤੇ ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਰ ਉਪਜਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਦਰਾਮਦ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਦਲ ਬਣ ਸਕਣ ਪਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਇਸ ਤਰਫ ਕੁਝ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿੱਚ ਫਲਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਦਾ ਨੰਬਰ ਹੈ ਪਰ ਚੀ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਬਰਾਮਦ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਹਰ ਸਾਲ ਤਕਰੀਬਨ 90 ਹਜ਼ਾਰ ਮਿਲੀਅਨ ਡਾਲਰ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਬਰਾਮਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਤਕਰੀਬਨ 1200 ਮਿਲੀਅਨ ਡਾਲਰ ਸਾਲਾਨਾ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਚੀਨ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਿਛਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਨਿਰਯਾਤ ਵਾਲੀਆਂ ਉਪਜਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਨਿਰਯਾਤ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ 28ਵੇਂ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਹੈ ਜਦਕਿ ਚੀਨ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰਯਾਤ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਵੱਸੋਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਛੇਵੇਂ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਫਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਆਮ ਭਾਰਤੀ ਦੀ ਖਰੀਦ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਫਲ। ਭਾਰਤ ਦੀ 90 ਫੀਸਦੀ ਵੱਸੋਂ

ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਖੁਰਾਕ ਵਿੱਚ ਫਲਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਇਕ ਰੁਟੀਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੇਤਰ ਫਲਾਂ ਦੀਆਂ ਉਪਜਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਘੋਖ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਖੇਤਰ ਨਹੀਂ ਵਧ ਰਿਹਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਫਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਨਾ ਵਧਣ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਘੋਖ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹੋ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੇਤੀ ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਪਜ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਤੇ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਦਾ ਜੋਖਮ ਨਹੀਂ ਉਠਾ ਸਕਦੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਆਧਾਰਤ ਉਦਯੋਗਿਕ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੰਡੀਕਰਨ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਰ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਫਲਾਂ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਲਾਂ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹਰ ਸਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਜਾਂ ਦੇ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਸਾਲ 15 ਫੀਸਦੀ ਫਲ ਸੰਭਾਲ ਦੀ ਘਾਟ ਕਰਕੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਲਾਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਗਾਂ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁੱਲ ਉਪਜ ਦਾ ਇੱਕ ਫੀਸਦੀ ਕੋਲਡ ਸਟੋਰਾਂ ਤੇ ਗੁਦਾਮਾਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ। ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਨਾ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਟੋਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਰਚਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਫਲਾਂ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਹੇਠ ਰਕਬਾ ਕਿਵੇਂ ਵਧੇ?

ਕੋਲਡ ਸਟੋਰ ਅਤੇ ਯੋਗ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਦਾਮ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ, ਯੂਪੀ, ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਦਾਮਾਂ ਵਿੱਚ 96 ਫੀਸਦੀ ਨਿੱਜੀ ਗੁਦਾਮ ਹਨ ਜਦਕਿ ਸਿਰਫ 4 ਫੀਸਦੀ ਸਹਿਕਾਰੀ ਗੁਦਾਮ ਹਨ। ਸਹਿਕਾਰੀ ਗੁਦਾਮਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਸਲਾਂ ਅਧੀਨ ਖੇਤਰ ਨਾ ਵਧਣ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਹਨ। ਫਲਾਂ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਜੈਮ, ਜੂਸ, ਮੁਰੱਬੇ, ਅਚਾਰ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ

ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਨਿਰਯਾਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਵੰਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਕੋਲ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਭੂਮੀ ਦਾ ਆਕਾਰ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਲਈ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦਿਲਚਸਪ ਤੱਥ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਫਲਾਂ ਜਾਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਆਉਣ, ਭਾਵੇਂ ਇਸ

ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਤੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਸਹਿਕਾਰਤਾ ਅਪਣਾਉਣ ਨਾਲ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਧੇ ਲਈ ਸਹਿਕਾਰਤਾ ਅਧੀਨ ਹੀ ਕੋਲਡ ਸਟੋਰ, ਗੁਦਾਮ, ਖੇਤੀ ਆਧਾਰਤ ਉਦਯੋਗਿਕ ਇਕਾਈਆਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਜਾਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਤੇ ਨਿਰਯਾਤ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵੀ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁੱਧ ਸਹਿਕਾਰਤਾ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਨਿਰਯਾਤ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਦਰਜਨਾਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਤੇ ਦਰਜਨਾਂ ਹੀ ਫਲਾਂ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸਮਰਥਨ ਮੁੱਲ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰੀਦ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਪਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਜਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸਹਾਇਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਰਲ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਸਾਲ 16 ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਖਰੀਦਣ ਦਾ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਕੀਮਤ ਤੋਂ ਭਾਅ ਘਟੇ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਆਪ ਖਰੀਦਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਕਿਸਾਨ ਵੱਲੋਂ ਉਹ ਸਬਜ਼ੀ 2 ਏਕੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਾ ਬੀਜਣ ਦੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੰਡੀਕਰਨ ਮਹਿਕਮੇ ਕੋਲ ਰਜਿਸਟਰਡ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਲਾਈ ਹੈ। ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਤੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੇ ਆਮਦਨ, ਦੋਵੇਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਵਸਤਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਕਮੀ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਜੇ ਖੇਤੀ ਆਧਾਰਤ ਉਦਯੋਗਿਕ ਇਕਾਈਆਂ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀਮਤ ਤੇ ਮਾਤਰਾ ਦਾ ਠੇਕਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਰਥਨ ਮੁੱਲ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਸਾਧਾਰਨ ਪਰ ਪੱਕੇ ਨਿਯਮ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸਾਨ ਕੀਮਤ ਵਧਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਨਾ ਵੇਚ ਸਕੇ ਤੇ ਉਦਯੋਗਪਤੀ ਕੀਮਤ ਘਟਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰੋਂ ਨਾ ਖਰੀਦ ਲਵੇ। ਇਸ ਸਭ ਲਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਖੇਤੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਫਲ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀਆਂ।

ਦੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਕੁਝ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜਦਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਤਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਇੱਥੇ ਵੀ ਸਹਿਕਾਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੰਡ ਮਿਲਾਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਇਕਾਈਆਂ, ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਮਤ, ਯਕੀਨੀ ਮੰਡੀਕਰਨ ਤੇ ਅਨੁਕੂਲ ਆਮਦਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਲਡ ਸਟੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਹਿਕਾਰਤਾ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਜਿਹੜੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਆਧਾਰਤ ਤਿਆਰ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਲ ਉਪਜ ਦੇ 86 ਫੀਸਦੀ ਤੱਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਫਲਾਂ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ 4 ਫੀਸਦੀ ਤੱਕ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਲਾਂ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰਯਾਤ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਸਲਾਂ ਤੋਂ ਵਸਤਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਵੱਡੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭੇਜਣਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਹਾਨੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਫਲਾਂ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਵਪਾਰੀ ਕਦੇ ਵੀ ਘਾਟੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਕੀਮਤ ਘਟੇ ਜਾਂ ਵਧੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਉਹ ਉਪਜ ਵੇਚਦੇ ਹਨ, ਮੰਡੀ ਜਾਂ ਰੋਗੜੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਉਸ ਤੋਂ 4 ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਵੀ ਵਿਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਉਪਜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਜਾਂ ਨੂੰ ਕਰਿਆਨੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਵੇਚ ਸਕਦਾ ਪਰ ਜੇ ਦੁੱਧ ਦੀ ਸਹਿਕਾਰਤਾ ਦੀ ਤਰਜ਼ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਜਾਂ ਲਈ ਵੀ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਬਣ ਜਾਣ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਫਸਲ ਵਿਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦੇ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਿਆ ਰਹੇ ਤਾਂ ਇਸ ਅਧੀਨ ਖੇਤਰ ਵੀ ਅਤੇ ਉਪਜ ਵੀ ਵਧ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਖੁਰਾਕ ਵਧਣ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਸਦਾ ਹੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਪਜ ਦੇ

ਮੁਰਗੀਆਂ ਪਾਲਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਣਾਦਾਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਕਿਸਾਨ - ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਸੰਗਰੂਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਨਾਗਰੀ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਕਿਸਾਨ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤੀ ਅਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਮੁਰਗੀ ਪਾਲਣ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੁਰਗੀ ਪਾਲਣ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਵਲੋਂ ਸੰਨ 1990 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਲ 2002 ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਜੱਦੀ ਕੰਮ ਦਾ ਕਾਰਜ ਖੁਦ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ ਅਤੇ 3000 ਬ੍ਰਾਇਲਰਾਂ ਦੇ ਬੈਚ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸਾਲ 2007, 2014 ਅਤੇ 2019 ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫਾਰਮ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 4000, 7000 ਅਤੇ 10,000 ਪੰਛੀ ਪ੍ਰਤੀ ਬੈਚ ਤੱਕ ਵਧਾਇਆ। ਸਾਲ 2016 ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ 2018 ਵਿੱਚ ਐਮ. ਬੀ. ਏ. ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪੜ੍ਹਾਈ

ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਵਪਾਰਕ ਨਿਯਮਾਂ, ਵਪਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਮੰਡੀਕਰਨ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ। ਸਾਲ 2019 ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਸਗੁਣਾ ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮਿੰਗ ਕੰਪਨੀ ਨਾਲ ਕੰਟਰੈਕਟ ਫਾਰਮਿੰਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਜੋ ਉਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਡੀ ਦੇ ਉਤਾਰ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਸਥਿਰ ਆਮਦਨ ਮਿਲਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਸਾਲ 2025 ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਮੁਰਗੀ ਪਾਲਣ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ 24000 ਪੰਛੀ ਪ੍ਰਤੀ ਬੈਚ ਤੱਕ ਵਧਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਵਧੇ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਉਸ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਬਲਕਿ ਕਈਆਂ ਲਈ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ। ਮੁਰਗੀ ਪਾਲਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਬਖੂਬੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ

ਹਵਾਦਾਰੀ ਦਾ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ੀ ਹਵਾ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰਹਿਣ। ਤਾਪਮਾਨ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਆਟੋਮੈਟਿਕ ਫੀਡਿੰਗ ਸਿਸਟਮ ਅਤੇ ਮਾਨੀਟਰਿੰਗ ਕੈਮਰੇ ਵੀ ਲਗਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਜੀਵ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫਾਰਮ ਦੀ ਤਰਜ਼ੀਹ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਫਾਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਪੰਛੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨਾ ਫੈਲਣ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਉਪਾਅ ਉਸ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇਂਦਰ, ਸੰਗਰੂਰ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਸਿਖਲਾਈ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਹੋਏ। ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਪੰਜ-ਰੋਜ਼ਾ ਕਿੱਤਾ ਮੁਖੀ ਸਿਖਲਾਈ ਕੋਰਸ ਦੌਰਾਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਗੁਰ ਸਿੱਖੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ।

ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਸਿਰਫ ਮੁਰਗੀ ਪਾਲਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ 14 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਖੇਤੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਝੋਨਾ, ਕਣਕ, ਆਲੂ ਅਤੇ ਮੱਕੀ ਵਰਗੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਬੀਜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੇ ਵਧੇਰੇ ਆਮਦਨ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰੋਣਾਦਾਇਕ ਹੈ, ਜੋ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵੱਡੇ ਸੁਪਨੇ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਬਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ, ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਹੁੰਚ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਜੇ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਪੀ.ਏ.ਯੂ. -ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇਂਦਰ, ਮਨਸਾ (ਮੋ. : 98961-02398)

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਸੱਨਅਤੀਕਰਨ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਆਈ ਖੜੋਤ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਲਈ ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇੱਥੇ ਘੱਟ ਹੋਏ ਸਨਅਤੀ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਰਵਿਸਜ ਸੈਕਟਰ ਦਾ ਹੱਥ ਹੈ। ਇਸ ਸੈਕਟਰ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰੇ ਅਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਜਿਹਾ ਸਨਅਤੀ ਵਿਕਾਸ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਹੁਣ ਤੱਕ ਹੋਇਆ ਸਨਅਤੀ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅੱਤਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲਗਭਗ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਹੀ ਵਾਹਿਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਜੂ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਸਾਰੇ ਛੇ ਦੇ ਛੇ ਮੌਸਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਖੇਤੀ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਹੋਰ ਕੋਈ ਖਿੱਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਦੂਜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਬੰਜਰ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਨਅਤੀ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੇਂਦਰ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾੜ ਕੇ ਉਪਜਾਊ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਨਅਤ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਹੈ। ਲੁਧਿਆਣਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 100 ਪਿੰਡ ਇਸ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਜਾੜ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਪਿਆਰੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਇਸੇ ਧਰਤੀ ਲਈ ਮੁੜ ਕਈ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਦੱਖਣੀ ਸੂਬਿਆਂ ਤੱਕ ਜਾਣਾ ਪਿਆ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਗਏ। ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਿਲੇ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਘਰ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਧੀਆ ਵਿਆਹ ਕੀਤੇ ਜਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਭੇਜੇ, ਜਦੋਂ ਪੈਸੇ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਅਤੇ ਮਾਲ ਵਿੱਚ ਚੋਕੀਦਾਰੀ

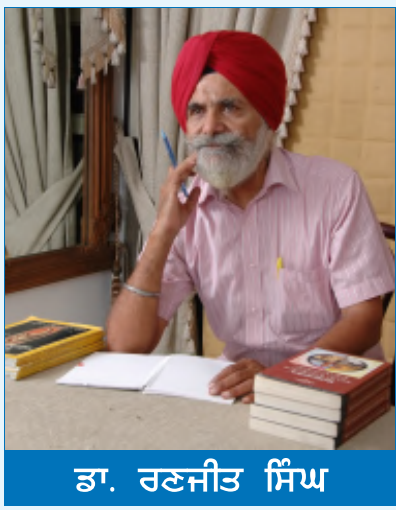
ਜਾਂ ਫਿਰ ਧਰਤੀ ਹੇਠ ਭੇਜਦੇ ਹਨ। ਜੀਰੇ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਾਬਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਾਲੇ ਲੈ ਗਏ ਪਰ ਪਾਣੀ ਤੇ ਹਵਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਦੇਸ਼ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਜੜੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ

ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਰੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਪਿੱਛੋਂ ਪੂਰੇ ਸੂਬੇ ਲਈ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਹਲਕੇ ਦੇ ਵਿਧਾਇਕ ਦੀ ਹੋਵੇ। ਫਿਰ ਸੂਬੇ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ

ਅਪਨਾਇਆ ਤੇ ਹਰੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਬਦਲਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਘਰ ਹੀ ਪੱਕੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੱਕੀ ਸੜਕ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਨ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਵੀ ਹੈ। ਅਜੇਹਾ ਹੋਰ

ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਰੰਭੀਰ ਸੋਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਜ਼ਾਦੀ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਘਰੋਂ ਬੇਘਰ ਹੋਏ ਪਰ ਪੈਰ ਲੱਗਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਨੀਤੀਆਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਦਾ ਵਿਕਸਤ ਸੂਬਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਜ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਸਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਰੱਬੇਬੰਦੀ, ਸਿਪੀਆਂ ਸੜਕਾਂ, ਨਵੇਂ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ ਤੇ ਨਹਿਰਾਂ ਦਾ ਜਾਲ। ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਇਸ ਕ੍ਰਿਸਮੇ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਉਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿਰ ਕੋਈ ਕਰਜ਼ਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕਾਰਜ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜੀ.ਟੀ. ਰੋਡ ਦੇ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਫਰੀਦਾਵਾਦ ਤੱਕ ਛੋਟੇ ਤੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਲੱਗ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾੜਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਉਹ ਰੱਜਵੀਂ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਵੱਡੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਬੰਦ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਦ ਹੋਣ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀ ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਡੈਕਟਰੀ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ 14 ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਦੇ ਕਰਿੰਦੇ ਕਾਰਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਸੈਪਲ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਬੋਤਲ ਭਰ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਮਹੀਨਾ ਨਾ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਚਲਾਣ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰੀ ਦੂਜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਇਤਨੀ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਨਅਤੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਫੋਕਲ ਪੁਆਇੰਟ ਸਕੀਮ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਖੇਤੀ ਉਪਜ ਅਧਾਰਿਤ ਛੋਟੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਲਗਾਏ ਜਾਣ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਲਈ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਲਾਗਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਜੁਆਨੀ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਮਿਲੇਗਾ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਤਕਨੀਕੀ ਕਾਮੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਨਅਤੀ ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਨਿਘਾਰ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਇਮਾਰਤਾਂ ਤਾਂ ਖਾਲੀ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਸਹੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾੜ ਕੇ ਵਿਉਪਾਰਕ ਅਦਾਰੇ ਖੜੇ ਕਰਨਾ ਸੂਬੇ ਲਈ ਘਾਤਕ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਹੋ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਨਅਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੇ ਬੰਜਰ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਹੁਣ ਕੋਈ ਮਾਨਸਾ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਘਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਕਾਮਾ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਸਕੇ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਸਨਅਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਧਰਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਘੱਟ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਹਵਾ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਨਾ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਵੇਂ ਤਜਰਬੇ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇੱਥੇ ਕਣਕ-ਝੋਨਾ ਹੀ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਚੱਕਰ ਹੈ ਤੇ ਖੇਤੀ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੱਧ ਝਾੜ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਇਆ ਤੇ ਹਰੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਬਦਲਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਘਰ ਹੀ ਪੱਕੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੱਕੀ ਸੜਕ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਨ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਵੀ ਹੈ। ਅਜੇਹਾ ਹੋਰ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਪਰ ਪਿਛਲੀ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਇੱਕੋ ਹੀ ਫ਼ਸਲ ਚੱਕਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਲਾਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ।

ਡਾ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਪੀੜ੍ਹੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਲਤ ਵਰਤੋਂ ਸਾਡੇ ਰਾਜਸੀ ਆਗੂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ, ਸਹਿਜ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਕਰਨ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਤੋੜਣ ਦਾ ਸਬਕ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚੋਣਾਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਕਾਵਟ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਲੜ ਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੋਈ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀ ਇੱਕ ਥਾਪੜ ਕੇ ਆਖ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਚੋਣਾਂ ਸਮੇਂ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਜਲੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮਾਮੂਲੀ ਮੁੱਦੇ ਖੜੇ ਕਰਕੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਕਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਰਹੇ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਫ਼ੋਸ ਨਾਲ ਲਿਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿੱਚ ਰੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਹੁਣ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਯਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸੈਸ਼ਨ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਪਿਰ ਦਾ ਯਤਨ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚਿੱਕੜ ਸੁਟਣ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਦੋਵੇਂ ਪਿਰਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਤੋਹਮਤਾਂ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰੋਲੇ ਰੱਪੇ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧੀ ਪਿਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਬਿੱਲ ਪਾਸ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੇ ਪਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੜ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਹੜ੍ਹ ਕਿਉਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਹੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆਏ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਭੀੜਿਆ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਨੇ, ਹੜ੍ਹ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਤੇ ਕਈਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵੀ ਭਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਪਰ ਪਿਛਲੀ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਇੱਕੋ ਹੀ ਫ਼ਸਲ ਚੱਕਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਲਾਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਉਸੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਉਪਜ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਵੱਧ ਸਕਿਆ। ਇੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ੁਧ ਆਮਦਨ ਹਰ ਸਾਲ ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਫ਼ਸਲ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਵਿਹਲ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਿਹਲ ਨੂੰ ਆਹਰੇ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਖੇਤੀ ਸਹਾਇਕ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਡੇਅਰੀ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਸਭ ਤੋਂ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਅਤੇ ਘੱਟ ਮੁੱਲ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਨਹੀਂ ਮੁੜ ਰਹੇ। ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਚਾਹਵੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਲਈ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਯੋਜਨਾ ਉਲੀਕੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੀਮਤ ਦੀ ਉਪਜ ਮਾਹਿਰ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਾਜਬ ਮੁੱਲ ਉੱਤੇ ਵਿਕਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕਈ ਮਹਿਕਮੇ ਅਤੇ ਦਰਜਨ ਤੋਂ ਵਧ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਹਲਕੇ ਵੰਡ ਜਾਂ ਉਪਜ ਵੰਡ ਉਸ ਦੀ ਖਰੀਦ ਕਰਕੇ ਵਿਕਰੀ ਜਾਂ ਪਦਾਰਥੀ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਾਇਆ ਕਲਪ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਲਈ ਨੇਕ ਇਰਾਦੇ ਅਤੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬਿਨਾਂ ਹੱਥ ਗਰਮ ਕਰਿਆਂ ਖਰੀਦ ਹੋਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਾਡੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੋਣਾਂ ਜਿੱਤਣ ਲਈ ਹੋਰਾਫ਼ੋਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਣਗੀਆਂ ਸਗੋਂ ਲੋਕ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਉੱਤੇ ਚੁਕਣਗੇ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਵੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕੁੱਝ ਉੱਦਮੀ ਕਿਸਾਨ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਰਾ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਨਅਤੀ ਵਿਕਾਸ ਕਿਹੋ

ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਰਦਾਰ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਮਾਲਕਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਤੇ ਬੇਰੁੱਖੀ ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 90 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਕਾਮੇ ਸੂਬਿਆਂ ਤੋਂ ਆਏ ਹਨ। ਇਹ ਕਾਰਖਾਨੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਗੰਦਲਾ ਪਾਣੀ ਬੁੱਢੇ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚ

ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਰਗੀ ਅਣਖੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤਖੋਰੀ ਵੱਲ ਧੱਕਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਜੁਆਨ ਹੁਣ ਕਿਰਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਦੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦਾ ਮੰਤਵ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਚੁਣ ਕੇ ਜਿਹੜੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਭੇਜੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਹਲਕੇ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ

ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਦੁੱਖ ਸਹਿਣਾ ਲਿਖਿਆ ਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਵੀ ਸਨਅਤੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਵੇਂ ਤਜਰਬੇ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇੱਥੇ ਕਣਕ-ਝੋਨਾ ਹੀ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਚੱਕਰ ਹੈ ਤੇ ਖੇਤੀ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੱਧ ਝਾੜ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ

ਜੰਗ ਦਾ ਅਸਰ ਖੇਤਾਂ ਤੱਕ : ਯੂਰੀਆ ਅਤੇ ਡੀ.ਏ.ਪੀ. ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਰਿਕਾਰਡ ਵਾਧੇ ਨਾਲ ਮਹਿੰਗਾਈ ਦੀ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਦਾ ਖਦਸ਼ਾ

ਹੋਰਮੁਜ਼ ਸੰਕਟ ਕਾਰਨ 2 ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੁੱਗਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਖਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ, ਸਬਸਿਡੀ ਬਿੱਲ ਹੋਵੇਗਾ 2 ਲੱਖ ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਪਾਰ

ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਦੋਹਰੀ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇ ਮੁਹਾਨੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਕੁਦਰਤ 'ਅਲ ਨੀਨੋ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਮਾਨਸੂਨ ਦਾ ਸਕਿੰਟ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵਿਸ਼ਵ ਭੂ-ਸਿਆਸਤ ਨੇ ਖਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਇੰਡੀਅਨ ਪੋਟਾਸ਼ ਲਿਮਟਿਡ (ਆਈ. ਪੀ. ਐੱਲ.) ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਟੈਂਡਰ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਮਹਿੰਜ 2 ਮਹੀਨਿਆਂ ਅੰਦਰ ਯੂਰੀਆ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਲੱਗਭਗ ਦੁੱਗਣਾ ਹੋਣਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਆਰਥਿਕ ਅੰਕੜਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੀ ਥਾਲੀ 'ਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਬੋਝ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ।

ਮਾਮਲੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਦੁੱਗਣੇ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਖਾਦ ਸਬਸਿਡੀ ਬਿੱਲ ਹੁਣ 2 ਲੱਖ ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਬਜਟ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਆਖਿਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਫੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਲਿਆ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕੀ ਹੈ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਗਣਿਤ

ਇਕ ਰਿਪੋਰਟ ਮੁਤਾਬਕ ਫ਼ਰਵਰੀ 2026 ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੈਮੀਕਲਜ਼ ਐਂਡ ਫਰਟੀਲਾਈਜ਼ਰਜ਼ (ਆਰ. ਸੀ. ਐਫ.) ਨੇ ਟੈਂਡਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਪੱਛਮੀ ਤੱਟ ਲਈ ਯੂਰੀਆ ਦੀ ਕੀਮਤ 508 ਡਾਲਰ ਪ੍ਰਤੀ ਟਨ ਸੀ ਪਰ ਅਪ੍ਰੈਲ ਵਿੱਚ ਆਈ. ਪੀ. ਐੱਲ. ਦੇ ਟੈਂਡਰ ਵਿੱਚ ਵਧ ਕੇ 935 ਡਾਲਰ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ 84 ਫ਼ੀਸਦੀ ਦਾ ਵਾਧਾ

ਗਲੋਬਲ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚ ਆਏ 'ਸਪਲਾਈ ਸ਼ੌਕ' ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਡੀ-ਅਮੋਨੀਅਮ ਫਾਸਫੇਟ (ਡੀ. ਏ. ਪੀ.) ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਲਫਰ ਅਤੇ ਅਮੋਨੀਆ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ

ਵੀ ਭਾਰੀ ਉਛਾਲ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਲਫਰ ਜੋ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ 300 ਡਾਲਰ 'ਤੇ ਸੀ, ਅੱਜ 900 ਡਾਲਰ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਪਲੱਥ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਹੋਰਮੁਜ਼ ਜਲਡਮਰੂਮੱਧ ਹੈ ਪੂਰੇ ਸੰਕਟ ਦੀ ਜੜ੍ਹ

ਇਸ ਸੰਕਟ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਮੱਧ ਪੂਰਬ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੈ। 26 ਫ਼ਰਵਰੀ ਤੋਂ ਹੋਰਮੁਜ਼ ਜਲਡਮਰੂਮੱਧ ਦੇ ਬੰਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਗਲੋਬਲ ਸਪਲਾਈ ਚੇਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਗੜ ਗਈ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਆਪਣੇ ਯੂਰੀਆ ਦਾ 40 ਫ਼ੀਸਦੀ ਅਤੇ ਯੂਰੀਆ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਈਥਨ, ਤਰਲ ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ (ਐੱਲ. ਐੱਨ. ਜੀ.), ਦਾ 60 ਫ਼ੀਸਦੀ ਹਿੱਸਾ ਖਾੜੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਕਤਰ ਅਤੇ ਸਾਊਦੀ ਅਰਬ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਪਾਦਨ ਕੇਂਦਰਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਸਪਲਾਈ ਠੱਪ

ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਹੁਣ ਉੱਚੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ, ਮਲੇਸ਼ੀਆ, ਮੋਰੋਕੋ ਅਤੇ ਜਾਰਡਨ ਵਰਗੇ ਬਦਲਵੇਂ ਸਰੋਤਾਂ ਵੱਲ ਰੁੱਖ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ 'ਤੇ ਸੱਟ ਅਤੇ 'ਸਾਉਣੀ' ਦੀ ਚਿੰਤਾ

ਭਾਰਤ ਸਾਲਾਨਾ ਲੱਗਭਗ 400 ਲੱਖ ਟਨ ਯੂਰੀਆ ਦੀ ਖਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ 75 ਫ਼ੀਸਦੀ ਉਤਪਾਦਨ ਘਰੇਲੂ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਘਰੇਲੂ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵੀ ਤਰਲ ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ (ਐੱਲ. ਐੱਨ. ਜੀ.) 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ। ਮਾਰਚ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰੈਲ ਵਿੱਚ ਗੈਸ ਦੀ ਕਮੀ ਕਾਰਨ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ 10 ਲੱਖ ਟਨ ਪ੍ਰਤੀ ਮਹੀਨਾ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਆਗਾਮੀ ਸਾਉਣੀ ਸੀਜ਼ਨ (ਜੂਨ-ਜੁਲਾਈ) ਲਈ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮੰਤਰਾਲਾ ਨੇ 194 ਲੱਖ ਟਨ ਯੂਰੀਆ ਦੀ ਲੋੜ ਦੱਸੀ ਹੈ, ਜਦੋਂਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਸਟਾਕ ਸਿਰਫ਼ 55 ਲੱਖ ਟਨ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 25 ਲੱਖ ਟਨ ਦਰਾਮਦ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰ ਲਈ ਹੈ ਪਰ ਸਪਲਾਈ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਲਾਗਤ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਸਿਰਦਰਦੀ

ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਮਾਹਿਰਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਉਣੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗੀ ਪਰ ਅਸਲੀ ਸੰਕਟ ਅਕਤੂਬਰ-ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਹਾੜੀ ਸੀਜ਼ਨ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ।

ਮਾਹਿਰਾਂ ਨੇ ਸੁਝਾਏ ਹਨ ਕੁਝ ਹੱਲ

ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਯੂਰੀਆ ਅਤੇ ਡੀ. ਏ. ਪੀ. ਨੂੰ ਜਿੰਕ, ਬੋਰਾਨ ਅਤੇ ਸਲਫਰ ਵਰਗੇ ਸੂਖਮ ਪੌਸ਼ਕ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਕੱਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਖਾਦ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧੇਗੀ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹਿੰਗੇ ਪੌਸ਼ਕ ਤੱਤ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਬਾਇਓਪ੍ਰਾਈਮ ਐਗਰੀਸਾਇਲਿਊਸ਼ਨਜ਼ ਵਰਗੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਸੂਖਮ ਜੀਵਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਅਜਿਹੇ ਉਤਪਾਦ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਪੌਸ਼ਕ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪੌਦਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਘੱਟ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਮਾਹਿਰਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸਪਲਾਈ ਚੇਨ ਅਤੇ ਲਾਗਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਖੁਰਾਕੀ ਮਹਿੰਗਾਈ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪੱਟੜੀ ਤੋਂ ਉਤਾਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸੰਕਟ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ 'ਤੇ ਪਵੇਗਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ।

ਅਲ-ਨੀਨੋ ਕਾਰਨ ਆਮ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਮੌਨਸੂਨ

ਮੌਸਮ ਵਿਭਾਗ ਮੁਤਾਬਕ ਸਿਰਫ਼ 92 ਫੀਸਦ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਮੀਂਹ, ਇਹ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ, ਮਈ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਹੋਵੇਗਾ ਸੋਧਿਆ ਅਨੁਮਾਨ

ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਾਲ ਮੌਨਸੂਨ ਆਮ ਨਾਲੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਵਜ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਬਣਨ ਵਾਲੀ ਅਲ-ਨੀਨੋ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਮੰਨੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੀਂਹ ਘੱਟ ਪੈਣ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਜਾਂ ਵੱਧ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਦੇ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਰਤੀ ਮੌਸਮ ਵਿਭਾਗ (ਆਈ. ਐਮ. ਡੀ.) ਦੇ ਤਾਜ਼ਾ ਅਨੁਮਾਨ ਮੁਤਾਬਕ ਜੂਨ ਤੋਂ ਸਤੰਬਰ ਮਹੀਨੇ ਦਰਮਿਆਨ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੁੱਲ ਮੀਂਹ ਔਸਤ ਦਾ ਕਰੀਬ 92 ਫੀਸਦ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਮ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਯਾਨੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਮੌਨਸੂਨ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 90 ਤੋਂ 95 ਫੀਸਦ ਵਿਚਾਲੇ ਮੀਂਹ ਨੂੰ ਆਮ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਅਨੁਮਾਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਫੀਸਦ ਤੱਕ ਦੀ ਉਕਾਈ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਯਾਨੀ ਮੀਂਹ ਦਰਅਸਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਘੱਟ ਜਾਂ ਵੱਧ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਈ. ਐਮ. ਡੀ. ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਈ ਦੇ ਆਖਰੀ ਹਫਤੇ ਤੱਕ ਸੋਧਿਆ ਅਨੁਮਾਨ ਜਾਰੀ ਹੋ ਸਕੇਗਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਮੌਜੂਦਾ ਇਸ਼ਾਰੇ ਖੇਤੀ, ਜਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਅਰਥਚਾਰੇ ਲਈ ਚੌਕਸ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ। ਫਿਲਹਾਲ ਸਥਿਤੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਉਲਾਰ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜਲਵਾਯੂ ਮਾਡਲਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਜੂਨ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਅਲ-ਨੀਨੋ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਲਮੀ ਮੌਸਮ ਚੱਕਰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੀਂਹ ਆਮ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਪੈਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ ਅਲ-ਨੀਨੋ ਦਾ ਅਸਰ

ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਲ-ਨੀਨੋ ਦਾ ਅਸਰ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੀਂਹ ਆਮ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ, ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੁਝ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੀਂਹ ਪੈਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਯਾਨੀ ਇਸ ਵਾਰ ਮੌਨਸੂਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਜਾਂ ਵੱਧ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹਿੰਦ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਤੋਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ਰਾਹਤ

ਹਿੰਦ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਰਾਹਤ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਲਵਾਯੂ ਮਾਡਲ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਮੌਨਸੂਨ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ (ਅਗਸਤ-ਸਤੰਬਰ) ਦਰਮਿਆਨ ਪਾਜ਼ੀਟਿਵ ਇੰਡੀਅਨ ਓਸ਼ਨ ਡਾਈਪਲ (ਆਈ. ਓ. ਡੀ.) ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦ ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦਾ ਅਫਰੀਕਾ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਵੱਧ ਗਰਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੀਂਹ ਵਧਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਲ-ਨੀਨੋ ਵੀ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸੰਤੁਲਿਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਮੁਤਾਬਕ ਮਿਲੇਗੀ ਖਾਦ

- ★ ਸੂਬੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਤੇ ਫ਼ਸਲ ਪੈਟਰਨ ਮੁਤਾਬਕ ਤੈਅ ਕਰ ਸਕਣਗੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੱਦ
- ★ ਫਾਰਮਰ ਆਈਡੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵੇਰਵੇ ਹੋਣਗੇ ਦਰਜ, ਹਰੇਕ ਬੋਰੀ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਰਿਕਾਰਡ

ਖਾੜੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਤਣਾਅ ਤੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੀਆਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਛਾਲ ਵਿਚਲੀ ਖਾਦ ਸੰਕਟ ਦੇ ਸ਼ੌਕ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਸਰਕਾਰ ਯੂਰੀਆ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਤੇ ਕਾਲਾਬਾਜ਼ਾਰੀ 'ਤੇ ਰੋਕ ਲਾਉਣ ਲਈ ਨਵੀਂ ਵੰਡ ਵਿਵਸਥਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਹੀ ਯੂਰੀਆ ਮਿਲੇਗਾ। ਮਤਲਬ ਜਿਸ ਕੋਲ ਜਿੰਨੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹੀ ਹੀ ਖਾਦ ਮਿਲੇਗੀ। ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖਰੀਦ ਤੇ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਡਾਇਵਰਜਨ 'ਤੇ ਅਸਰਦਾਰ ਰੋਕ ਲੱਗੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੱਤ ਬੋਰੀਆਂ ਯੂਰੀਆ ਦਾ ਮਾਪਦੰਡ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਭਾਰ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਤੇ ਖਾਦ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਕੇਂਦਰੀ ਕੈਬਨਿਟ ਨੇ 4.1 ਹਜ਼ਾਰ ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਵਾਧੂ ਸਬਸਿਡੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਵਿਵਸਥਾ ਤਹਿਤ ਸਿਸਟਮ ਤੁਰੰਤ ਦੱਸ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਕੋਲ ਕਿੰਨੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿੰਨੀ ਖਾਦ ਖਰੀਦ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਖਾਦ ਮਿਲੇਗੀ। ਹਰ ਬੋਰੀ ਦਾ ਟ੍ਰੈਕ ਰਿਕਾਰਡ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਰੇਕ ਸੂਬਾ ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਤੇ ਫ਼ਸਲ ਪੈਟਰਨ ਮੁਤਾਬਕ ਖਾਦ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੱਦ ਤੈਅ ਕਰ ਸਕੇਗਾ। ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਵਸਥਾ ਇਕ ਜੂਨ ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਕਟੇਅਰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੱਤ ਬੋਰੀ ਯੂਰੀਆ ਦਾ ਮਾਪਦੰਡ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਲਾਭ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇਗਾ। ਪੀਕ ਸੀਜ਼ਨ ਵਿੱਚ ਖਾਦ ਦੀ ਕਿੱਲਤ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ, ਕਤਾਰਾਂ ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਮਿਲੇਗੀ ਤੇ ਸਬਸਿਡੀ

ਨਵੀਂ ਵੰਡ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਖ਼ਾਸ ਗੱਲਾਂ

- ★ ਫਾਰਮਰ ਆਈਡੀ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ, ਆਧਾਰ ਤੇ ਬੈਂਕ ਖਾਤੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- ★ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ 9 ਕਰੋੜ 29 ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਫਾਰਮਰ ਆਈਡੀਜ਼ ਬਣ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ।
- ★ ਖਾਦ 'ਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਭਾਰੀ ਸਬਸਿਡੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ 45 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਯੂਰੀਆ ਦੀ ਇਕ ਬੋਰੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ 266 ਰੁਪਏ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।
- ★ ਇਸ ਦੀ ਅਸਲ ਲਾਗਤ 2200 ਰੁਪਏ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਫ਼ਰਕ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਡਾਇਵਰਜਨ।

ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਲਾਭ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਸਤੇ ਖੇਤੀ ਯੂਰੀਆ ਦਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਡਾਇਵਰਜਨ ਰੁਕੇਗਾ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਪਲਾਈਵੁਡ, ਰੇਜ਼ਿਨ ਤੇ ਟੈਕਸਟਾਈਲ ਵਰਗੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਫਾਰਮਰ ਆਈਡੀ ਰਾਹੀਂ ਹਰ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ, ਫ਼ਸਲ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਡਾਟਾ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ ਕਿ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਖਾਦ ਦੀ ਅਸਲ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ

ਦਾ ਲਾਭ ਸਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਤੱਕ ਪੁੱਜੇਗਾ। ਜ਼ਮੀਨ ਆਧਾਰਤ ਸਪਲਾਈ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਰੁਕੇਗੀ, ਬਲਕਿ ਸੰਤੁਲਿਤ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਆਧਾਰਤ ਖਾਦ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣੇਗੀ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਫਾਰਮਰ ਆਈਡੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪੁਕਿਰਿਆ ਵੀ ਆਸਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਆਧਾਰ, ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਕਾਰਜਾਤ, ਬੈਂਕ ਪਾਸਬੁਕ ਤੇ ਮੋਬਾਇਲ ਨੰਬਰ ਨਾਲ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਕੇਂਦਰ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕਰਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੈਂਪ ਵੀ ਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਆਰਗੈਨਿਕ ਗੁੜ ਉਤਪਾਦਕ

ਨਵੀਂ
ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ
ਪ੍ਰੇਰਣਾ
ਸਰੋਤ

ਸਰਦਾਰ
ਜੀ ਗੁੜ
(ਬਾਰਨ ਵਾਲੇ)

ਇੱਕ ਪਸੰਦੀਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ ਬੈਠਾ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਰਹਿਣੇ ਕਰਕੇ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਡਾਲਰਾਂ ਦੀ ਚਕਾਚੌਂਧ ਦੇ ਲਾਲਚਵੱਸ ਹਰ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਰਕਬੇ ਵਰਤ ਕੇ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਿਲ ਹੋਣ ਦੀ ਹੋੜ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਨ ਦੀ ਵੱਡੀ ਰਕਮ ਏਜੰਟਾਂ ਕੋਲ ਲੁਟਾ ਡਿਪੋਰਟ ਹੋ ਕੇ ਬਰਬਾਦੀ ਦੇ ਰੋਣੇ ਰੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹਾਇਕ ਧੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਵਧੀਆ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਸਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਸਰੋਤ ਵੀ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ। 'ਹਿੰਮਤ ਕਰੋ ਇਨਸਾਨ ਤੋਂ ਕਿਆ ਕਾਮ ਹੈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ...' ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਉਹਨਾਂ ਉੱਦਮੀ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦੇ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ- ਪਿੰਡ ਬਾਰਨ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਸ੍ਰ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ।

ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਰਵਾਇਤੀ ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਨਵੀਂ ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਹਾਇਕ ਧੰਦੇ ਵਜੋਂ ਗਿਣਾਤਮਕ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਅਮੀਰ ਗੁੜ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਨੂੰ ਯਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਪਟਿਆਲਾ-ਸਰਹਿੰਦ ਸੜਕ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ 2010-11 ਵਿੱਚ ਘੁਲਾੜੀ/ਵੇਲਾ ਲਗਾ ਕੇ ਆਰਗੈਨਿਕ ਰਨਿ ਤੇ ਗੁੜ/ਸ਼ੱਕਰ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸੜਕ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹੀ ਰੱਖ ਕੇ ਵੇਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ 'ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਗੁੜ ਵਾਲੇ' ਘੁਲਾੜੀ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਕੁਆਲਿਟੀ ਦੀ ਸ਼ੱਕਰ/ਗੁੜ ਲੈਣ ਲਈ ਲੋਕ ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਗੁੜ ਲੈਣ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਬਾਬਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਦਿਆਂ ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਬਾਰਵੀਂ ਪਸ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਤਕਨੀਕੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਤੋਂ ਕਲਾਸਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਗੁੜ, ਸ਼ੱਕਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਇਸ ਕਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਲਈ ਰਸਮੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਲਈ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਪੂ

ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਆਰਗੈਨਿਕ ਗੁੜ/ਸ਼ੱਕਰ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਸਹਾਇਕ ਧੰਦੇ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾ ਕੇ ਇਹ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ 6 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਰੰਨਾ ਬੀਜਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਗੁੜ ਸ਼ੱਕਰ ਦੀ ਕੁਆਲਿਟੀ ਵਧੀਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਵੀ ਵਧੀਆ ਰਹੀ। ਅਗਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਜਦੋਂ ਨਵੰਬਰ ਮਹੀਨੇ ਰਨਿ ਤੋਂ ਗੁੜ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕੁਆਲਿਟੀ ਵਧੀਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਗੁੜ ਦੀ ਮੰਗ ਵਧ ਗਈ, ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਦੇਰ ਰਾਤ ਤੱਕ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਹੌਸਲੇ ਜ਼ਰੂਰ ਬੁਲੰਦ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ

ਅਤੇ ਗੁੜ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰਨਿ ਦੀ ਕਿਸਮ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਿਸਮ 18, ਕਿਸਮ 85 ਅਤੇ ਪੌਡਾ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰੰਨਾ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਨਿ ਉੱਪਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪੈਸਟੀਸਾਈਡ ਦਾ ਛਿੜਕਾਅ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਬਲਕਿ ਰੂੜੀ ਦੀ ਦੇਸੀ ਖਾਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਘੁਲਾੜੀ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਗੁੜ, ਸ਼ੱਕਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗਾਜਰ ਵਾਲਾ ਗੁੜ, ਹਲਦੀ ਵਾਲਾ ਗੁੜ, ਡਰਾਈ ਫਰੂਟ ਵਾਲਾ ਗੁੜ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਗਾਹਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਉਹਨਾਂ ਸਰੋਂ ਦੇ ਤੇਲ, ਹਲਦੀ ਅਤੇ ਦੇਸੀ ਖੰਡ ਵੀ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਕੰਮ ਮਿਹਨਤ, ਸੂਝ, ਜ਼ਿੱਦ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਰੋਚਕਤਾ ਮੰਗਦਾ ਹੈ।

'ਹਿੰਮਤ ਅੱਗੇ ਲੱਛਮੀ, ਪੱਖੇ ਅੱਗੇ ਪੈਣ...' ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਚੰਗਾ ਵਿਅਕਤੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਹੋਵੇ, ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਕਲਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਦਰ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ, ਅਜਿਹਾ ਇਨਸਾਨ ਦੇਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਹੀ ਪਰ ਸਫਲਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹਿੰਮਤ ਨੂੰ ਯਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਏਜੰਟਾਂ ਹੱਥੋਂ ਲੁਟੇ ਜਾਣ ਦਾ ਦੁੱਖ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਡਿਪੋਰਟ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ। ਹੁਣ ਘੁਲਾੜੀ ਨਵੰਬਰ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਅਪ੍ਰੈਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਫਤੇ ਤੱਕ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸਾਰਥਕ ਸੋਚ ਅਪਣਾ ਕੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨਾਲ ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਤੇ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੇ ਬਦਲਾਅ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਧੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭੱਜਣ ਨਾਲੋਂ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਇਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਕੇ ਵੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਬਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਭਿੰਡੀਆਂ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਵੀ ਅਪ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ

ਇਜ਼ੀ. ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਮੱਟੂ, ਬੀਬਡ ਸੰਗਰੂਰ (ਮੋ. 97797-08257

ਕਿਸਾਨ ਮੇਲਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸਾਨ ਵੀਰਾਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ

ਖੇਤੀ ਦੁਨੀਆਂ

ਵੱਲੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫੂਟ

ਇੱਕ ਸਾਲ ਲਈ

250/-
ਰੁਪਏ

ਦੋ ਸਾਲ ਲਈ 450/- ਰੁਪਏ

ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਲਈ 650/- ਰੁਪਏ

ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੱਟਸਐਪ ਰਾਹੀਂ ਸਰਵਿਸ ਮੁਫਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ।

ਵਟਸਐਪ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ
ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ
ਸਿਰਫ 100/- ਰੁਪਏ

KHETI DUNIYAN
TID - 62763351

ਚੰਦੇ ਭਰਨ ਲਈ QR ਕੋਡ ਸਕੈਨ ਕਰੋ।

ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ 'ਤੇ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ :

ਮੋ. 90410-14575

Website : www.khetiduniyan.in
E-mail : khetiduniyan1983@gmail.com

* ਇਹ ਸਕੀਮ 30 ਅਪ੍ਰੈਲ, 2026 ਤੱਕ ਹੈ।